

Novi tragovi neolitika na prostoru Smilčića

Kita, Zvonimir

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:555429>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Sveučilišni diplomski studij arheologije (jednopedmetni)

Zvonimir Kita

Novi tragovi neolitika na prostoru Smilčića

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Sveučilišni diplomski studij arheologije (jednopedmetni)

Novi tragovi neolitika na prostoru Smilčića

Diplomski rad

Student/ica:

Zvonimir Kita

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Dario Vujević

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Zvonimir Kita**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Novi tragovi neolitika na prostoru Smilčića** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 7. rujna 2020.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metodologija istraživanja	3
3. Pokretni nalazi	7
3.1. Keramičko posuđe	7
3.1.1. Tehnološke karakteristike.....	8
3.1.2. Tipološke karakteristike.....	9
3.1.3. Stilske karakteristike.....	12
3.2. Kameni artefakti.....	16
3.3. Koštani artefakti.....	17
3.4. Životinjski nalazi	17
4. Rasprava.....	19
5. Zaključak.....	39
6. Literatura	43
7. Table.....	52
Sažetak.....	57
Summary.....	58

ZAHVALA

Zahvaljujem se prof. dr.sc. Brunislavu Marijanoviću na ukazanom povjerenju i dopuštenju objavljivanja rezultata probnog iskopavanja na Smilčić-Dugačama, korištenju ilustracija te putem usmene predaje otkrivenim podacima o rezultatima revizijskog iskopavanju na Smilčić-Barici.

1. Uvod

Brojni arheološki lokaliteti na užem i širem prostoru Smilčića, svjedoče o kontinuitetu naseljavanja od najranijih prapovijesnih razdoblja, pa sve do današnjih dana.¹ Razlog su tome povoljni geomorfološki faktori koji su pružali sve potrebno za stabilan razvoj ljudskih zajednica. Smilčić se nalazi u središnjem dijelu Ravnih Kotara, unutar sinklinale s debelim slojem humusa, koji većim dijelom leži na naslagama lapora, pješčenjaka i konglomerata eocenske starosti te kvartarnih naslaga,² a manjim dijelom na gornjopleistocenskim i holocenskim naslagama. Potonje naslage predstavljene su današnjim vrstama obradivog tla (aluvijalna) koja su imala prioritet pri odabiru smještaja neolitičkih naselja sjeverne Dalmacije.³ Dovoljno prostrani pašnjaci dobiveni krčenjem i paljenjem šuma, pri čemu su važnu ulogu imale vapnenačke uzvisine,⁴ kao i blizina dvaju kontrastnih prostora – morska obala i planinsko područje (Velebit) - omogućavali su razvoj i drugih privrednih grana – stočarstva, lova, ribolova i sakupljanja.⁵ Iako je ovaj prostor smješten između dviju većih stalnih tekućica – na sjeverozapadu Zrmanja, a na jugoistoku Krka – debele naslage vodonepropusne gline ispod pleistocenskih naslaga, omogućili su zadržavanje, odnosno retenciju vode što je bilo od iznimne važnosti za osiguravanje vodnih resursa.⁶ U tom kontekstu, određenu vrijednost vjerojatno su predstavljale i manje tekućice, kao što su Baštica, Kličevica, Jaruga i Mirošnica.⁷ Najveća širina zaobalnog prostora u čitavoj Dalmaciji, blaga mediteranska klima (Cs),⁸ niski reljef bez većih fizičkih i vizualnih prepreka, bogatstvo resursa (razne vrste kamena, glina, drvo,) zaokružuju prirodne datosti koje su od posebnog značaja bile za prapovijesne zajednice.

Jedan od najznačajnijih arheoloških lokaliteta u Smilčiću zasigurno je neolitičko naselje smješteno na poziciji Barica. Prva iskopavanja na tome lokalitetu započela su 1956. godine pod vodstvom Š. Batovića.⁹ Zbog iznimne važnosti ovog lokaliteta, kao i zbog još uvijek mnogih

¹ Za više vidi: Š. BATOVIĆ, 1966, 31-32.; Š. BATOVIĆ, 1987, 13; I. KARAVANIĆ, 2017, 42-45; D. VUJEVIĆ, 2011, 10-12.; 73-100. i dalje; K. HORVAT, 2017, 92; Izvještaj o rekognosciranju općine Smilčić, Zadar, 2017.

² A. BLAĆE, 2014, 137; Ž. MAJCEN, 1970, 108.

³ K. HORVAT, 2017, 93.

⁴ A. BLAĆE, 2014, 138.

⁵ Potvrdu navedenog nalazimo u nizu radova koji su se bavili ili dotakli pitanje privredne strukture neolitičkog naselja u Smilčiću. Vidi: Š. BATOVIĆ, 1966, 76; Š. BATOVIĆ, 1979, 551; C. SCHWARTZ, 1988, 45-61; K. HORVAT, 2017, 48-49.

⁶ Obilaskom terena može se naići na mnoge, do glinenih naslaga, iskopane vodene akumulacije iz modernog doba koje služe domaćem življu za poljoprivredne i stočarske aktivnosti.

⁷ K. HORVAT, 2017, 32.

⁸ Prema Köppenovoj klimatskoj klasifikaciji taj tip je pripisan podtipu Cfa kojeg karakterizirana umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetima (A. BLAĆE, 2014, 136; D. MAGAŠ, 2009, 13; T. ŠEGOTA, A. FILIPČIĆ, 2003, 29, 35-35).

⁹ Do 1962. g. provedene su još četiri kampanje iskopavanja (Š. BATOVIĆ, 1966).

otvorenih pitanja o raznim aspektima neolitičkog života, koji se odnose na organizaciju naseobinskog prostora, vrste ili tipove nastambi, stratigrafske odnose kulturnih sadržaja užih vremenskih odsjeka neolitika i dr., Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru proveo je revizijska iskopavanja s ciljem rješavanja barem dijela tih pitanja.¹⁰

U okviru priprema za revizijska iskopavanja izvršeno je rekognosciranje šireg područja Smilčića.¹¹ Tom prigodom provedeno je i ciljano zračno snimanje na poziciji Dugače udaljenoj oko 200-250 m od pozicije Barica i već poznatog neolitičkog naselja. Razlog ciljanog zračnog snimanja su bili površinski tragovi i nalazi s tipološkim i tehnološkim karakteristikama neolitičkog razdoblja. Zračno snimanje potvrdilo je pretpostavke i pokazalo pravilne uzorke rasprostiranja linija tamnog depozita (tzv. „Soil marks“) koji odgovaraju rovovima kakvi su već dokumentirani na poziciji Barice. Usporedno raspoređeni obrisi rovova, uz ulomke keramičkih posuda neolitičke provenijencije, otvorili su mogućnost postojanja još jedne neolitičke pozicije na prostoru Smilčića. Stoga je, s ciljem utvrđivanja vrste lokaliteta, stratigrafije i kronologije nalazišta, kao i zbog jasnijeg definiranja arheološkog potencijala pozicije, prilikom provedbe revizijskih iskopavanja na Barici, napravljeno probno iskopavanje i na poziciji Dugače.¹²

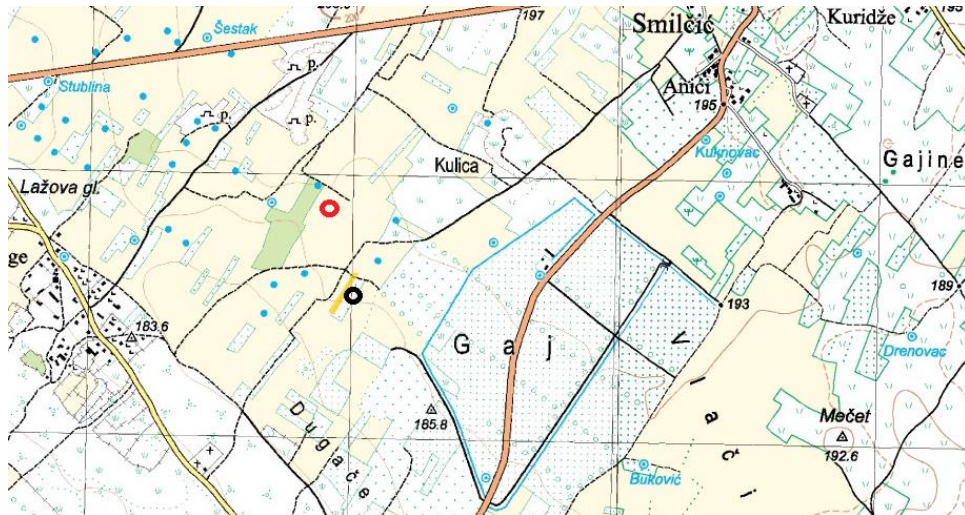
¹⁰ Istraživanja su se vodila 2016. i 2017. g u sklopu održavanja redovite terenske nastave Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru, pod vodstvom prof. B. Marijanovića, na lokalitetu Smilčić-Barica. Podatci su neobjavljeni. Voditelju istraživanja zahvaljujem na mogućnosti korištenja podataka.

¹¹ Rekognosciranje terena provedeno je prema načelima konvencionalnog terenskog pregleda s usmjerenjem na lokalnu razinu definiranu današnjim administrativnim granicama općine Smilčić. Prilikom rekognosciranja, a prema unaprijed određenom cilju i karakteru istraživanja, prikupljena je sva pronađena arheološka građa, te su zabilježeni svi nepokretni arheološki nalazi, bez obzira na vremenski ili kulturni period, što odgovara tkz. sustavnom tipu konvencionalnog terenskog pregleda U sklopu održavanja nastave iz kolegija *Metodologija arheoloških istraživanja I i II*, pod vodstvom nositelja predmeta prof. B. Marijanovića i prof. D. Vujevića,¹¹ u rekognosciranju su sudjelovali studenti tada 1. godine diplomskog studija. Uz navedene, rekognosciranju su prisustvovali i profesori: doc.dr.sc. Čelhar Martina, doc.dr.sc. Parica Mate i dr.sc. Šućur Jure; Izvještaj o rekognosciranju općine Smilčić, Zadar, 2017.

¹² Katastarska općina Smilčić; oranica; katastarska čestica 1119/3: Dukić Ika; oranica; katastarska čestica 1119/4: Dukić Ika; oranica; katastarska čestica 1119/5: Dukić Ika; U ime studenata koji su sudjelovali u probnom iskopavanju, srdačno se zahvaljujem prof. B. Marijanoviću na ukazanom povjerenju. U probnom iskopavanju su sudjelovali poimenice (abecednim redom): Bažoka Martin, Burazer Biljana, Čaić Martina, Đuranović Marko, Lukačević Filip, Mišić Leona, Monteduro Noemi, Petričević Ines, Vacek Krešimir, Živković Bruno i autor ovih redaka. Iskopavanje se odvijalo od 31.5. do 4.6. 2017. godine.

2. Metodologija istraživanja

Osim sustavnog, na poziciji Dugače izvršen je i intenzivni pregled terena, ciljano zračno snimanje te u konačnici probno iskopavanje (Sl. 1).

Slika 1. Topografski položaj lokaliteta Smilčić-Barice označen crvenim krugom i Smilčić-Dugače označen crnim krugom (www.arkod.hr, preuzeto 28. 5. 2019.).

Sveukupno je utvrđeno postojanje tri usporedna obrisa negativnih elemenata ili arheoloških struktura linearnog smjera pružanja u pravcu sjever - jug, koji su se jasno izdvajali tamnijim depozitom u odnosu na okolni prostor. (Sl. 2). Između prvog i drugog negativnog elementa, gledajući od juga, uočen je dodatni element potkovastog oblika. Na temelju za sada dostupnih podataka, čini se kako trostruki rovi na Dugačama ne tvore u potpunosti zatvoren prostor, već ograđuju samo njegov jugozapadni dio. Osim nepostojanja tragova na tlu („Soil marks”) ili pojava u vegetaciji („Crop marks”),¹³ na to upućuje i smjer njihovog pružanja koji je uglavnom linearan.¹⁴ Na isti način, nije bilo moguće uočiti ni prekide rovova, koji bi u tom slučaju, označavali ulaze unutar ograđenog prostora. Nisu uočeni ni tragovi dodatnih konstrukcijskih elemenata poput rupa nosača drvene ograde (palisade) ili temelji kamenih ili zemljanih zidova.

¹³ Na vidljivost tih tragova utječe nekoliko faktora kao što je vlažnost tla, intenzivnost poljoprivrednih aktivnosti te godišnje doma u kojem se odvija terenski pregled ili zračno snimanje. U trenutku pisanja rada, uslijed daljnjih ratarskih aktivnosti, više nije bilo moguće uočiti obrise negativnih elemenata na Dugačama.

¹⁴ Ne bi trebalo očekivati kako rovovi tvore ograđeni četvrtasti prostor, s obzirom kako je na Barici riječ o kružnom ili polukružnom tipu naselja, kao uostalom i na većini drugih neolitičkih naselja na istočnom Jadranu (Š. BATOVIĆ, 1979, 491-492, 528, 562; B. MARIJANOVIĆ, 2012, 19).

Slika 2. Zračni snimak rovova na poziciji Dugače i položaj probne sonde (foto: D. Vujević)

Probna sonda dimenzije 5x1 m, orijentacije istok-zapad, postavljena je na krajnjem jugoistočnom rubu polja, tako da je poprečno presjekla jedan od negativnih elemenata (Sl. 3). Tako postavljena sonda dala je presjek rova te njegov oblik i dimenzije.

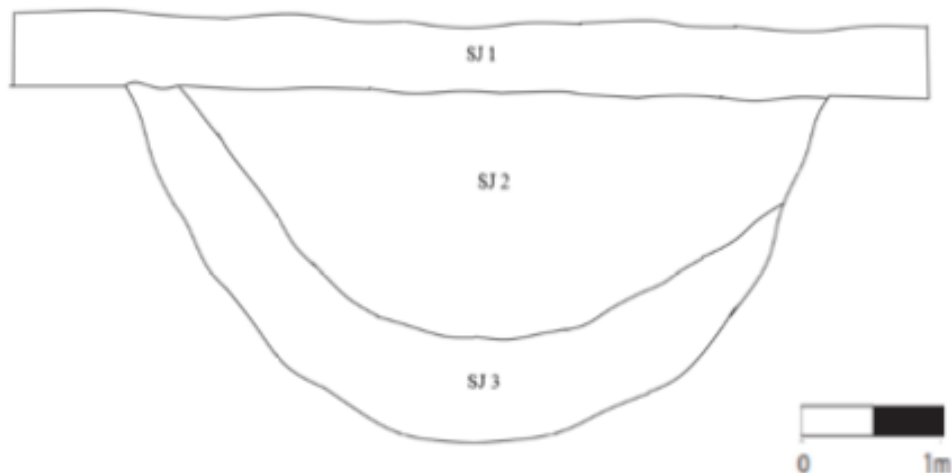
Nakon skidanja površinskog humusnog sloja, debljine oko 20 cm, obrisi navedenog elementa bili su prostorno preciznije određeni te je daljnje iskopavanja provedeno unutar granica takvoga objekta. S obzirom da nije bilo promjena u sloju već je depozit bio ujednačen, vršeno je arbitrarno iskopavanje unutar prethodno utvrđenih granica navedenog elementa.

Slika 3. Prostorni položaj probne sonde (foto: D. Vujević)

Razina ukopanog elementa ustanovljena je na dubini od 60-tak cm od današnje površine, a u odnosu na okolnu površinu jasno se izdvajala tamnijom bojom zemlje. Rov širine 280 cm ima

ima nepravilan U-presjek, a dno rova zabilježeno je na dubini od 200 cm od današnje površine. (Sl. 4 i 5). Unutar rova ustanovljen je arheološki depozit (Sj 2), bez posebnosti u procesu uslojavanja. Njegova prosječna debljina iznosila je oko 100 cm. Iznad kanala rova, do današnje površine, formirao se subhumusni sloj (Sj 1) koji po svoj prilici predstavlja prirodno niveliranje uslijed različitih prirodnih procesa te ne predstavlja kulturni sloj koji bi, u tom slučaju, svjedočio o nastavku aktivnosti i nakon potpunog zaslojavanja rova. Površina depozita poremećena je stalnim ratarskim aktivnostima, o čemu svjedoči položaj zdravice koji na pojedinim dijelovima otkopnog sloja ulazi unutar površinskog sloja (Sj 1). Na samom dnu kanala rova, uslijed prirodnih procesa erozije i akumulacije, formiran je sloj (Sj 3), prosječne debljine oko 40 cm, a koji je predstavljao kontaktni dio između Sj 2 i zdravice. U odnosu na Sj 2, razlikuje se u boji zemlje koja je svjetlija (tamnosmeđa) i finije strukture. S obzirom na činjenicu da je rov ukopan s razine zdravice te da iznad kanala rova nije ustanovljen kulturni sloj, može se zaključiti kako je kopanje rova bila je prva i jedina kulturna aktivnost koju je bilo moguće prepoznati unutar granica probne sonde.¹⁵

Slika 4. Presjek probne sonde

Većina prikupljene arheološke građe unutar i iznad kanala rova pripada keramičkim posudama, uglavnom slabije kvalitete s visokim stupnjem fragmentiranosti i malim brojem ukrasa izvedenih isključivo tehnikom urezivanja. Izuzev keramičkih posuda, pronađena je kremena strelica, koštani probojak te kosti udomaćenih životinja.

¹⁵ Rovovi su vidljivi u dužini od oko 35 m (izmjereno pomoću alata arkod.hr.)

Slika 5. Fotografija profila probne sonde ¹⁶

¹⁶ Zbog male širine probne sonde nije bilo moguće napraviti bolju fotografiju profila.

3. Pokretni nalazi

3.1. Keramičko posuđe

Keramičko posuđe predstavlja uvjerljivo najzastupljeniju kategoriju nalaza s ukupno 310 ulomaka keramike. Iako keramički materijal ukazuje na danilsku produkciju, on je u određenoj mjeri osiromašen za neke danilske oblike, ali i mnoge aspekte ukrasnog sustava. I tehnološke karakteristike većine ulomaka također idu u istom smjeru. Valja napomenuti kako je većina ulomaka izrazito fragmentirana, a od tipološki odredivih dijelova posude sačuvani su tek obodi posuda. Iz tog razloga, kao i zbog ograničenog opsega iskopavanja, ali i konteksta (rov) u kojem su pronađeni keramički ulomci, vrlo je nezahvalno iznositi uopćene konstatacije o keramografskim aspektima, osobito onim koji se odnose na tipološke karakteristike. Ipak, treba ukazati na mogućnost kako keramografska slika nije ograničena samo tim nedostacima, već i nekim drugim razlozima, koji se u prvom redu odnose na relativno-kronološku poziciju ovog lokaliteta. Keramički nalazi sličnih i/ili istih karakteristika povezuju se s srednjim i kasnoneolitičkim kulturnim krugom u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. O tome će biti više riječi u daljnjem tekstu.

Uslijed nedostatka fine slikane keramike – *figuline*,¹⁷ nije bilo moguće izvesti podjelu na finu i grubu keramiku.¹⁸ Međutim, kako unutar kategorije grube keramike postoje izvjesne razlike u tehnološkim postupcima koji su primjenjeni pri izradi posuda, a koje se očituju u količini i veličina primjesa, debljini stijenki, kvaliteti pečenja te obradi površine - moguće je izdvojiti finiji i grublji keramički materijal. Omjer zastupljenosti iznosi 12 : 88 % u korist grublje obrađene keramike. Finije obrađena keramika uglavnom je zastupljena unutar kulturnog sloja formiranog unutar kanala rova (Sj 2), a manjim dijelom unutar prirodno formiranih slojeva na dnu te iznad kanala rova (Sj 3 i 1). Iako nisu provedena kemijska ispitivanja sastava gline od koje su izrađivane posude, može se pretpostaviti kako je riječ o lokalnim izvorima, odnosno istovjetnoj situaciji kakva je već utvrđena na Smilčić – Barici.¹⁹

¹⁷ Riječ je o keramici izrađenoj od vrlo dobro pročišćene gline bez primjesa, ujednačene crvenkasto-narančaste ili oker boje površine, na koju se nanosio premaz blijedožute boje koji je služio kao podloga za izvođenje slikanog ukrasa sivom, crvenom, crnom i smeđom bojom (Š. BATOVIĆ, 1979, 544-546; K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, 57. i dalje; D. VUJEVIĆ, K. HORVAT, 2012, 46-48.; M. SPATARO, 2002, 179-191).

¹⁸ Š. BATOVIĆ, 1966, 41-42; Š. BATOVIĆ, 1979, 544-545, 592-593.

¹⁹ Detaljne analize sastava gline provedene su na ulomcima s Barica prilikom čega je utvrđeno kako njen sastav odgovara lokalnom geološkom sastavu okolnog područja (M. SPATARO, 2002, 92.)

3.1.1. Tehnološke karakteristike

Grublje obrađena keramika većinom je tamnijih, sivkastih ili crnih tonova (T. I. 1; T. IV. 2-4; T. V. 1, 3, 4-6), a manjim dijelom svijetlih, narančasto-crvenih tonova (T. I. 7; T. II. 2; T. IV. 1). Posude su izrađene od slabo pročišćene gline, s velikim količinama primjesama u vidu vapnenca i kalcitnog vapnenca, čija veličina varira od dobro usitnjenih do nešto većih komadića. Korištenje kalcitnog vapnenca, koji nikada nije korišten samostalno već u kombinaciji s vapnencom, očituje se svjetlucavom površinom posuda. U nekoliko slučajeva kao primjesa koristio se i organski materijal, o čemu svjedoče rupičasti tragovi na stijenkama nastali uslijed sagorijevanja tih primjesa pri izlaganju visokim temperaturama. Analogno drugim neolitičkim nalazištima, može se pretpostaviti kako je riječ o pljevi nastaloj obradom pšenice.²⁰ Stijenke su samo primarno zaravnjene na vanjskim stranama.

Tamno pečena keramika ima relativno ujednačenu boju presjeka i površine, s tim da je u pravilu boja stijenke nešto svjetlija u odnosu na boju površine, iako je zabilježeno i nekoliko suprotnih slučajeva. Takva situacija sugerira kako se keramika pekla na nedovoljno visokim temperaturama, uslijed čega je unutrašnjost stijenki slabije pečena u odnosu na površinu posuda. Takvu pretpostavku potvrđuje i analiza koju je provela M. Spataro na keramičkim ulomcima s obližnje Barice. Naime, tim istraživanjima utvrđeno je kako se keramika pekla na temperaturama koje nisu prelazile 750 °C.²¹ Na nekoliko ulomaka uslijed različitog inteziteta pečenja, na površini se izmjenjuju svjetliji i tamniji tonovi, koji su vidljivi i na unutarnjoj i na vanjskoj stijenci posude (T. II. 1-2; T. IV. 3-4; T. V. 6). S obzirom na debljinu stijenki koja varira između 0,4 – 1 cm moguće je uočiti izvjesnu razliku između ukrašene i neukrašene keramike ove kategorije. Naime, ukrašena keramika, osim u jednom slučaju, u pravilu ima tanje stijenke u odnosu na neukrašenu keramiku.

Svijetlo pečena keramika generalno pokazuje lošije tehnološke karakteristike u odnosu na tamnu keramiku (T. I. 7; T. II. 2; T. IV. 1). Kod ove keramičke vrste korištena je veća količina, ali i veći ulomci primjesa u vidu vapnenca. Te primjese su vrlo često vidljive na unutarnjim i vanjskim stijenkama, što rezultira hrapavom površinom, koja je zaravnjena, ali ne i glačana. Tonovi u presjeku u pravilu su tamniji u odnosu na površinu, a većinom je riječ o smečkastim tonovima, a u manjem broju o sivim ili crnim tonovima. Debljina stijenki ove keramičke vrste doseže i do 1,2 cm. S obzirom na navede tehnološke karakteristike, gotovo

²⁰ Š. BATOVIĆ, 1966, 57.

²¹ M. SPATARO, 2002, 91.

potpuni nedostatak ukrasa te činjenicu kako na ulomcima ove keramičke kategorije nalazimo tragove gorenja na unutarnjim i vanjskim stijenkama u vidu crnih mrlja, može se pretpostaviti kako je riječ o keramici koja je bila namjenjena za svakodnevnu upotrebu, vjerojatno pri pripremanju hrane.

Finije obrađena keramika izdvojena je prvenstveno na temelju svojih tehnoloških, a manjim dijelom i dekorativnih karakteristika (T. I. 5-6; T. II. 3-5; T. III. 3-5). Pri izradi posuda ove kategorije korištena je manja količina primjesa u vidu vapnenca i kalcitnog vapnenca, koja je i bolje usitnjenja u odnosu na grublje obrađenu keramiku. Posude u pravilu imaju tanje stijenke te vrlo dobro obrađenu površinu zahvaljujući tehnici glačanja. Svi primjerci imaju crnu boju vanjskih stijenki, dok je u presjeku i na unutarnjim stijenkama riječ o nešto svjetlijim tonovima.

U kategoriju bolje obrađene keramike moguće je ubrojiti i ulomke monokromne keramike (T. I. 8; T. III. 1; T. IV. 5). Pod tim podrazumjevamo posude koje se nakon formiranja temeljne stijenke premazivalo finom i dobro pročišćenom glinom, smečkaste, žućkaste ili crne boje. Riječ je o vrlo dobro pečenoj keramici izrađenoj od pročišćene gline s primjesama u vidu vapnenca i kalcitnog vapnenca. U slučajevima kada je korištena glina žućkaste boje, premaz se nanosio isključivo na vanjsku stijenku posude, dok je u ostalim slučajevima premaz prekrivao i vanjsku i unutarnju stijenku. Takva priprema površine omogućavala je glačanje, zahvaljujući kojem sve posude ove kategorije keramičkih nalaza imaju finu i glatku površinu. Posude su pečene redukcijском tehnikom u kontroliranim uvjetima o čemu svjedoči relativno ujednačena crna boja u presjeku i na unutarnjoj stijenci. Korištenje premaza pri izradi keramičkih posuda povezuje se prvenstveno s sprječavanjem poroznosti, ali i s tehničkim usavršavanjem, a u krajnjoj liniji i dekorativnim efektom koji proizvodi takvi tehnološki postupak.

3.1.2. Tipološke karakteristike

Već spomenuta fragmentiranost keramičkih nalaza, a posebno onih tipološki odredivih, kod kojih je sačuvan tek obod i eventualno vrat posude, onemogućili su potpuniji uvid tipoloških karakteristika, a time i stvaranje pouzdanije slike o tom, ali i drugim aspektima keramičke proizvodnje na Dugačama. Sveukupno je pronađeno dvadeset i tri tipološki

odredivih ulomaka koji odgovaraju dobro poznatim danilskim i hvarskim oblicima na ovom prostoru.²²

Analizom su utvrđeni sljedeći oblici: zdjele i zdjelice, te pretpostavljeno, jedan ulomak šalice,²³ čime se tipološka uniformiranost uklapa u opću keramografsku sliku. Ipak, raznolikost tipova zdjela i oblikovanja oboda, bez obzira na kvantitativnu zastupljenost pojedinih od tih tipova, u određenoj mjeri upotpunjuje tipološku sliku ovog lokaliteta. Tako se među zdjelama mogu izdvojiti sljedeći tipovi:

- otvorene zdjele (T. I. 1-6; T. II. 1, 2)
- otvorene zdjelice (T. II. 3, 4)
- duboke zdjele sa blago stegnutim obodom (T. II. 5; T. III. 1-3)
- loptaste zdjele (T. III. 4, 5; T. IV. 1, 2)
- bikonična zdjela (T. IV. 3)
- zdjela blagog S profila (T. IV. 5)

Najveći broj oblika, njih deset, što čini 43% svih tipološko odredivih ulomaka, pripada otvorenim zdjelama. Riječ je o dobro poznatim posudama, koje se smatraju tipičnim oblikom srednjeg neolitika.²⁴ Isto tako, taj tip zdjele prisutan je i u tzv. smilčićkoj varijanti te klasičnoj hvarskoj kulturi u unutrašnjosti Dalmacije te na srednje i južnodalmatinskim otocima.²⁵ Otvorene zdjele javljaju se u plićim (T. I. 1-6.) i dubljim varijantama (T. II. 1, 2), a izvjesne razlike mogu se primjetiti i kod načina oblikovanja oboda. Većina primjeraka ima zaobljeni obod (T. I. 2-5, 7-8), dok su u manjoj mjeri zabilježeni primjerci s zaravnjenim (T. I. 6) ili s unutarnje strane koso zasjećenim obodom (T. I. 1). Visoke poluloptaste zdjele u jednom slučaju imaju blago prema vani izvijeni obod (T. II. 1), dok je u drugom slučaju riječ o proširenom obodu u odnosu na donji dio posude (T. II. 2). Među ovim posudama najveći promjer oboda iznosi 18 cm (T. II. 2.), dok ostali primjerci imaju promjer oboda od 13 do 17 cm, iz čega proizlazi kako ove zdjele pripadaju srednje velikim posudama (T. I. 1-6; T. II, 1). Dva primjerka s promjerom oboda od 12 cm označeni su kao zdjelice (T. II. 3, 4).

²² Š. BATOVIĆ, 1979, T. LXXXIV, XCI; Š. BATOVIĆ, 1987, T. XXXV-XLVI; D. VUJEVIĆ, K. HORVAT, 2012, T. VIII; K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, T. 7-12; E. PODRUG, 2010, T. 1-3;

²³ Navedeni ulomci sačuvani su u visini od samo 1 cm zbog čega nije moguće sa sigurnošću utvrditi njihov oblik.

²⁴ Š. BATOVIĆ, 1979, Sl. 25, 7; Š. BATOVIĆ, 1987, T. XXXVI, 2, T. XXXVII, 2; K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, T. 7: 1-2

²⁵ Š. BATOVIĆ, 1987, T. XXXVI, 2; T. XXXVII, 2; T. XXXVIII, 1-3; T. XXXIX, 1-5; E. PODRUG, 2010, T. 1, 1; T. 3, 23; S. FORENBAHER, T. KAISER, 2008, 43., LN 1.1.; B. ČEČUK, D. RADIĆ, 2005.

Nakon njih, s po četiri primjerka, slijede loptaste te duboke zdjele s blago stegnutim obodom. Najbliže analogije loptastim zdjelama nalazimo u srednjeneolitičkim naseljima u Danilu,²⁶ Smilčiću (Barica),²⁷ Pokrovniku²⁸, dok su iste posude pronađene i na kasnoneolitičkim lokalitetima kao što su Velištak,²⁹ Grapčeva špilja (faza 1.1.)³⁰ te Islam Grčki (Graduša-Lokve).³¹ Zdjele s blago stegnutim obodom mogu se pronaći u Danilu,³² Smilčić-Barici,³³ Islamu Grčkom, Grapčevoj špilji³⁴ i Velištaku.³⁵ Određene razlike među primjercima s Dugača mogu se primjetiti kod širine otvora, koji je u jednom slučaju manji (T. III, 1), u odnosu na ostala tri primjerka primjerka (T. II, 5; T. III, 2, 3).

S po jednim primjerkom zastupljena je zdjela blagog S profila, bikonična zdjela te pretpostavljeno poluloptasta šalica. Zdjele S profila pronađene su na mnogim lokalitetima, npr. Pokrovniku,³⁶ Smilčić-Barici³⁷ i Islamu Grčkom.³⁸

Iako je ulomku pripisanom bikoničnoj zdjeli ili plitici sačuvan samo gornji dio u visini od 2 cm, na temelju bliskih analogija gornjih dijelova bikoničnih posuda s Pokrovnika može se pretpostaviti, kako je riječ o upravo tom tipu zdjele.³⁹

Na jednom ulomku otvorene zdjele zabilježena je s unutarnje strane stijenke izvedena kružna perforacija neposredno ispod oboda posude, promjera oko 6 milimetara (Sl. 6). Perforacije na gornjim dijelovima posuda vjerojatno su služile za provlačenje konopa, odnosno kao pomoć pri nošenju posuda ili za izlivanje viška tekućine.⁴⁰

²⁶ J. KOROŠEC, 1958, T. LXXXIV.2;

²⁷ Š. BATOVIĆ, 1979, 543, Sl.25, 6.

²⁸ K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, T. 9, 2-4; T.11:1.

²⁹ E. PODRUG, 2010, T.1:5.

³⁰ S. FORENBAHER, T. KAISER, 2008, 45, LN 1.3.1.

³¹ Š. BATOVIĆ, 1987, T. XXXV. 1-3; T. XLI, 3; T. XLII, 2; T. XLIII, 1;

³² J. KOROŠEC, 1958, T. LXXXV,1. T.LXXXVI, 4.

³³ Š. BATOVIĆ, 1979, Sl. 26, 7.

³⁴ S. FORENBAHER, T. KAISER, 2008, Slika 11, LN 1.2.1.

³⁵ E. PODRUG, 2010, 8, 20-22. T. 1, 2, 8 i 9.

³⁶ Isti, T.7: 3, T.9:6.

³⁷ D. VUJEVIĆ, K. HORVAT, 2012, T.8:4.

³⁸ Š. BATOVIĆ, 1987, T. XXXVI, 8.

³⁹ K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, T.8:5,7.

⁴⁰ Š. BATOVIĆ, 1966, 60; B. MARIJANOVIĆ, 2009, 72.

Slika 6. Ulomak keramičke posude s perforacijom (foto: B. Marijanović)

3.1.3. Stilske karakteristike

Iako ukrasni sustav u načelu pokazuje odlike danilskog stila, on je u ovom slučaju znatno siromašniji i uniformiraniji u odnosu na druga danilska nalazišta, kako u pogledu tehnika izvođenja ukrasa tako i kod odabira motiva. Među nalazima s Dugača moguće je prepoznati grubo obrađene posude ukrašene urezivanjem, te bolje obrađene posude, također ukrašene urezivanjem. Na većini primjeraka bolje obrađenih posuda ukras je izveden tupljim predmetom u odnosu na prethodnu vrstu, čime ti ukrasi ponekad podsjećaju na žlijeb.

Svakako pri razmatranju stilskih karakteristika keramičke građe treba imati na umu sve one ograničavajuće faktore koji nam ne dozvoljavaju izvođenje konkretnijih zaključaka o svim aspektima lončarske proizvodnje.⁴¹ Eventualna buduća istraživanja koja bi obuhvaćala znatno širu površinu ta slika bi se upotpunila i pružila realnije podatke o stilskim i drugim karakteristikama keramičkog materijala.

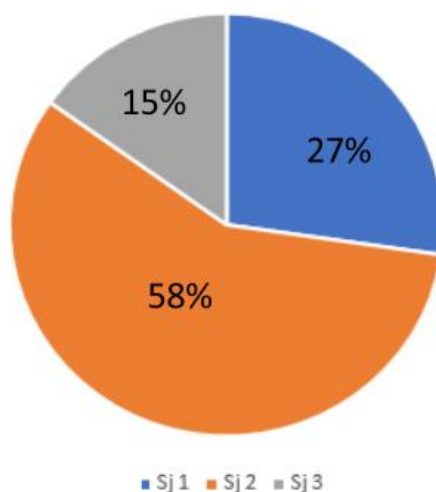
Od svih poznatih tehnika ukrašavanja danilske i tzv. smilčićke varijante hvarske kulture⁴² u ovom slučaju zabilježena je tek tehnika urezivanja. Ukras je zabilježen na 33 ulomaka, što čini 11% od ukupnog broja pronađenog materijala. Najveći broj ukrašenih ulomaka potječe iz Sj 2, u kojoj je ujedno pronađen i najveći broj ulomaka koji su prepoznati kao finije obrađena keramika (Sl. 7).

⁴¹ Vidi str. 7. i 9.

⁴² Riječ je o tehnikama urezivanja, žigosanja, udubljivanja, utiskivanja, ubadanja, postojanog i nepostojanog slikanja, premazivanja crvenom bojom koja se otire i inkrustacije (Š. BATOVIĆ, 1979, 541-548, 592-596; D. VUJEVIĆ, K. HORVAT, 2012, 41-48; K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, 52-58; i dalje).

Na većini ukrašenih ulomaka izvedeni su pravocrtni motivi (73%), dok su krivolinijski motivi zabilježeni na devet ulomaka, što čini 27 %. Prevladava ukrašavanje vanjske stijenke u odnosu na unutarnju, u omjeru 70:30 %.

Pri obradi keramičkog materijala primjećeno je kako je ukras u vidu ravnih horizontalnih ureza u čak 12 slučajeva (36%) izveden neposredno ispod oboda, odnosno na prijelazu iz oboda u vratni segment posude (Sl. 8). Na pet ulomaka takav ukras je izveden kao samostalni motiv,⁴³ dok je u ostalim slučajevima horizontalna linija označavala gornju granicu ukrasnog polja unutar kojeg su se izvodili motivi rombova ili cik-cak uzoraka. Na većini ulomaka tipološko odredivih posuda prethodne ukrasne koncepcije izvedene su (7 ulomaka) na unutarnjoj stijenci posude.

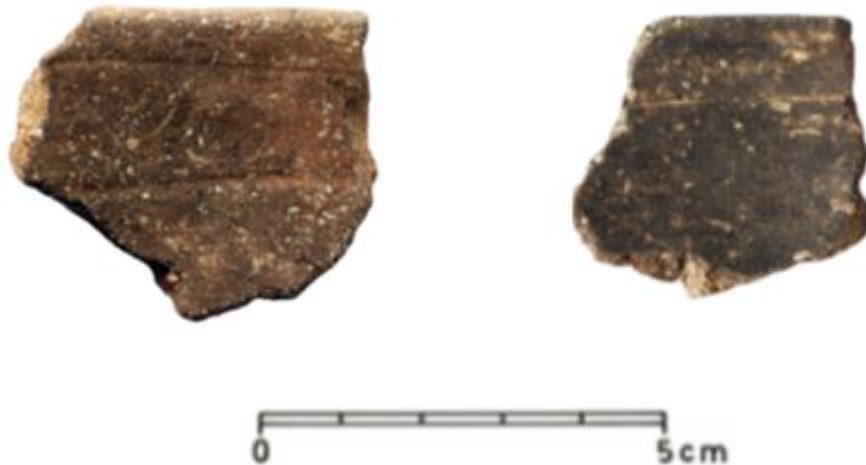

Slika 7. Kvantitativna zastupljenost ukrašenih ulomaka po stratigrafskim jedinicama

Osim na temelju tehnoloških karakteristika, daljna distinkcija između grublje i finije obrađene keramike moguća je i na temelju kvalitete izvođenja ukrasa, motiva i složenosti ukrasnog sustava.

Grublje obrađenu keramiku karakterizira vrlo jednostavni ukrasni stil koji se svodi na izvođenje jedne ili više urezanih, pravocrtnih ili krivocrtnih linija. Ukras izveden na ovoj keramičkoj vrsti u pravilu pokazuje lošije tehnološke karakteristike u odnosu na finije obrađenu keramiku. Urezi su uglavnom plići i uži te ostavljaju dojam nemarnosti (T. IV. 1; T. V. 3-6).

⁴³ Treba imati na umu fragmentiranost ovih ulomaka zbog čega se ne može sa sigurnošću isključiti mogućnost kako i niži dijelovi posuda nisu bili ukrašeni.

Slika 8. Ulomci keramičkih zdjela s vodoravno urezanim linijom pri obodu na unutarnjoj stijenci posude (foto: B. Marijanović)

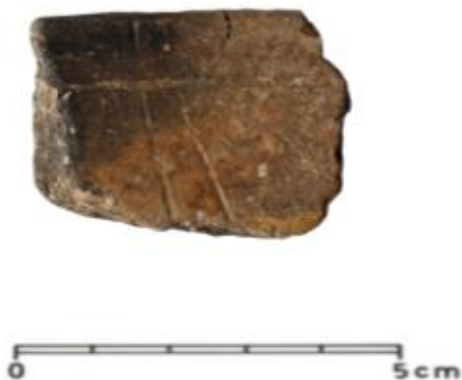
Ukras na finije obrađenoj keramici po svojoj organizaciji i korištenim motiva približava se onome što smatramo klasičnim danijskim stilom. Na dva ulomka ukras je izveden unutar ukrasnog polja na vratnom segmentu posude koji je definiran s dvije paralelne, horizontalne linije. Unutar tog ukrasnog polja u jednom slučaju izveden je motiv romba koji je po svoj prilici tekao uokolo čitave posude (T. IV, 5), dok je na drugom primjerku unutar ukrasnog polja na unutarnjoj stijenci, izveden cik-cak ili, pak ponovno motiv romba (Sl. 9). Na trećem primjerku, također na unutarnjoj stijenci, izvedena je horizontalna urezana linija koja je naglasila prijelaz iz oboda u vratni segment posude, dok okomito na nju, od vrha oboda teku dvije paralelne, okomite linije (Sl. 10). Na nekoliko ulomaka zajedno je izveden pravocrtni motiv u vidu ravnih, horizontalnih linija, te krivolinijski, koncentrični motiv, za kojeg, zbog fragmentiranosti tih ulomaka, možemo samo pretpostaviti kako je riječ o kružnicama. Izuzev jednog primjerka (T. IV. 5) svi ukrasi su izvedeni tupljim predmetom u odnosu na grublje obrađenu keramiku, što je rezultiralo širim i dubljim urezima. Spomenuti ulomak ima vrlo grubu i hrapavu stijenku, na kojoj nije bilo moguće izvođenje urezanog ukrasa. No, stijenke posude potom su premazane vrlo tankim i finim slojem smečkaste gline, koji je omogućio izvođenje takvog ukrasa, ali na kojem, zbog debljine premaza, nije bilo moguće izvesti dublje ureze jer bi u tom slučaju došlo do probijanja premaza.

Slika 9. Primjer složenije ukrasne koncepcije na unutarnjoj stijenci keramičke zdjele
(foto: B. Marijanović)

Na primjerku (T.V. 2) na gornjem dijelu posude izvedene su tri paralelne, krivocrtne linije, ispod kojih teku pravocrtni motivi za koje zbog slabe očuvanosti nije moguće kazati je li riječ o cik-cak ili motivu visećih trokuta. Iako je sačuvani ulomak malih dimenzija, on ipak svjedoči kako je i u ovom slučaju riječ o složenijoj ukrasnoj koncepciji, koja se sastoji od kombinacije pravocrtnih i krivocrtnih linija.

Čak i površnim pregledom materijala moguće je primjetiti kako je ukras na ovoj keramičkoj kategoriji izveden sustavnije i pažljive no što je to slučaj s drugom keramičkom kategorijom. No, valja naglasiti kako je i dalje riječ o znatno reduciranom danilskom ukrasnom sustavu, u kojem nedostaju mnoge tehnike i koncepcije ukrašavanja kao i brojni motivi.

Slika 10. Ulomak keramičke zdjele na kojoj je kombinirano izvođenje urezane vodoravne pri obodu i okomito urezanih linija na unutarnjoj stijenci posude (foto: B. Marijanović)

3.2. Kameni artefakti

Izrađevine od kamena zastupljene su s jednim primjerkom kremene strelice trokutastog oblika s naglašenim trnom. Riječ je prvenstveno o lovačkom oruđu, iako nedavno otkriveni grob na Barici u Smilčiću pokazuje kako su se strelice mogle koristiti i za ozljeđivanje ljudi.⁴⁴ Na neolitičkim nalazištima u Dalmaciji strelice su zastupljene u malom broju, a javljaju se tek od razdoblja srednjeg neolitika. Štoviše, na obližnjoj Barici strelice su zastupljene isključivo u mlađim slojevima danilske kulture.⁴⁵ Relativno mala zastupljenost kremenih strelica u skladu je s do sada utvrđenim privrednim aspektima neolitičkih zajednica u Smilčiću, u kojima je lovna privredna grana zastupljena u minimalnom opsegu.⁴⁶ Ipak, njihova pojava od srednjeneolitičkog razdoblja mogla bi ukazivati na određene promjene u lovnim strategijama u odnosu na ranoneolitičko razdoblje. Treba napomenuti kako je u danilskim slojevima na Barici, iako u minimalnom broju, zabilježeno povećanje broja kostiju divljih životinja, što bi moglo biti u vezi s uvođenjem novog tipa lovačkog oruđa. Izuzev Smilčića, strelice su pronađene u Danilu,⁴⁷ Pokrovniku,⁴⁸ Baricama u Benkovcu,⁴⁹ Islamu Grčkom (Graduša-Lokve)⁵⁰ te u sojeničnom naselju Janice kod Pakošтана.⁵¹

Slika 11. Kremena strelica (foto: B. Marijanović)

⁴⁴ I. JANKOVIĆ et al, 2020, 1-6

⁴⁵ Š. BATOVIĆ, 1966, 161.

⁴⁶ C. SCHWARTZ, 1988, 45

⁴⁷ Š. BATOVIĆ, 1979, 536.

⁴⁸ K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, 60.

⁴⁹ D. VUJEVIĆ, K. HORVAT, 2012, 34.

⁵⁰ Š. BATOVIĆ, 1987, 25.

⁵¹ D. VUJEVIĆ, M. MEŠTROV, 2018, 199-210.

3.3. Koštani artefakti

Izrada predmeta od kosti potvrđena je nalazom koštane alatke – probojka. Namjena ovog tipa oruđa povezuje se uz probijanje kože ili nekog mekšeg materijala.⁵² Detaljnije je obrađen samo distalni kraj kosti, koji je zaoštren kako bi se dobio vršak kojim se izvodilo probijanje. Za izradu alatke iskorištena je cjevasta kost domaće životinje, po svoj prilici ovce ili koze. Slični primjerci već su zabilježeni na neolitičkim lokalitetima u Dalmaciji, npr. u Crnom vrilu,⁵³ Smilčić-Barici,⁵⁴ Pokrovniku⁵⁵ i Baricama kod Benkovca.⁵⁶

Slika 12. Koštani probojak (foto: B. Marijanović)

3.4. Životinjski nalazi

Pronađeni faunistički nalazi u skladu su s do sada utvrđenim stočarskim privrednim strategijama neolitičkog razdoblja u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji u kojima prevladava uzgoj ovikaprda (slika 13).⁵⁷ Jedino nalazište koje se u tom kontekstu izdvaja jesu obližnje Barice gdje prevladavaju kosti goveda.⁵⁸ Vrlo mladom jaretu sačuvana je mandibula, dok je ulomak zdjelice moguće, s velikom vjerojatnošću, ponovno pripisati jaretu. Druga pronađena mandibula pripada svinji, kod koje je, kao i kod jareta, riječ o juvenilnoj dobi. Od ostataka

⁵² B. MARIJANOVIĆ, 2009, 58.

⁵³ B. MARIJANOVIĆ, 2009, T. XIV, 1-8)

⁵⁴ Š. BATOVIĆ, 1979, T. LXXVII, 1; T. LXXXIII, 2; T. LXXXIX, 7.

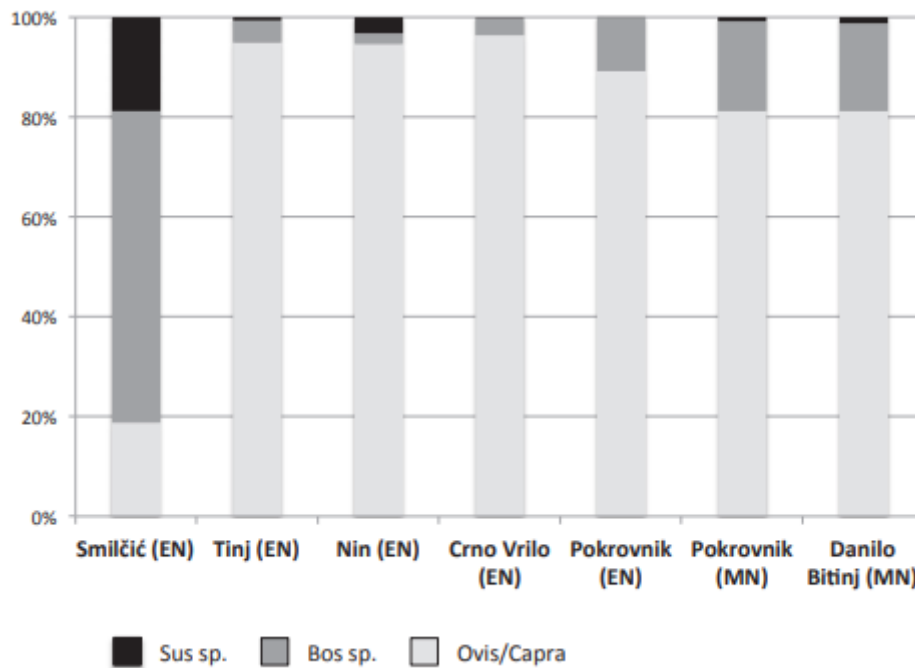
⁵⁵ K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, T. 3. 10-16, 18-23.

⁵⁶ D. VUJEVIĆ, K. HORVAT, 2012, T. V. 1-4.

⁵⁷ A. MOORE et al., 2007a, 30; A. MOORE et al., 2007, 30, 19; B. MARIJANOVIĆ, 2009, 51; C. SCHWARTZ, 1988, 45;

⁵⁸ Važno je napomenuti kako je riječ o malom uzorku na temelju kojeg je provedena analiza, tako da za pouzdanije podatke treba sačekati rezultate analiza s revizijskih iskopavanja (C. SCHWARTZ, 1988, 45).

ovikaprida sačuvana su i dva zuba umnjaka, od kojih veći primjerak pripada odrasloj jedinki, a manji jedinki juvenilne dobi, te kost prednje podlaktice kojoj nije bilo moguće odrediti dob.⁵⁹ Naravno, riječ je o premalom broju kostiju za izvođenje ikakvih zaključaka o strategijama iskorištavanja udomaćenih životinja. No, može se primjetiti kako većina nalaza pripada životinjama koje su u trenutku svoje smrti bile u juvenilnoj dobi, iz čega proizlazi kako su iskorištene kao izvor mesa. Nasuprot tomu, zub odrasle jedinke ovikaprida svjedoči kako su se životinje koristile i u druge svhe, npr. za vunu⁶⁰ i mlijeko te za razmožavanje.

Slika 13. Relativna zastupljenost udomaćenih životinja u neolitičkim naseljima sjeverne Dalmacije (Preuzeto iz: S. MCCLURE, E. PODRUG, 2016, 125.)

⁵⁹ Analizu životinjskih kostiju provela je mag. forenzike Josipa Marić, kojoj se ovom prigodom najsrdačnije zahvaljujem.

⁶⁰ Iskoristivost ovce kao izvora vune u vremenu neolitika vrlo je upitna. Naime, neki autori navode kako je ovca u tom vremenu bila prekrivena samo dlakom (I. JURIC et al, 2001, 1141).

4. Rasprava

Pozicija Dugače, kao mjesto rasprostiranja neolitičkih nalaza, u arheološkoj literaturi spominje se još sredinom 20. st.⁶¹ Međutim, sve do nedavno na toj poziciji nije zabilježeno postojanje rovova te nisu provedena arheološka iskopavanja. Tako se u ovom radu po prvi puta donose podaci o prirodi kulturnih aktivnosti, odnosno poduzetim građevinskim djelatnostima u utvrđenim stratigrafskim i općim kronološkim relacijama, kao i opće karakteristike pronađenog keramičkog materijala. Važno je naglasiti kako je riječ o probnom iskopavanju koje je po svom karakteru i opsegu vrlo ograničeno. Posljedično, takvim iskopavanjem nije moguće utvrditi opću keramičku sliku koja bi bila reprezentativna za čitavi lokalitet, kao što nije moguće dobiti pouzdane podatke o karakteru korištenja ove pozicije, odnosno o vrsti arheološkog lokaliteta, kao i njegovoj kronološkoj poziciji u odnosu na naselja na Barici. U skladu s tim, svaka interpretacija prikupljenih nalaza i dobivenih podataka ima vrlo ograničenu znanstvenu vrijednost. Ipak, tako koncipiranim iskopavanjem ispunjeni su svi prethodno postavljeni ciljevi - utvrđivanje arheološkog potencijala i vrste ukopanog elementa, debljine depozita, broja stratuma i njihove međusobne odnose, opće kulturne i kronološke relacije. U tom kontekstu, unatoč svim metodološkim nedostacima, probno iskopavanje na Dugačama pružilo je vrijedne podatke o prostornoj rasprostranjenosti srednjeneolitičkog naseobinskog areala u Smilčiću, ali i određene pokazatelje o kulturnim aspektima ondašnjih zajednica sadržanim u prikupljenom keramičkom materijalu.

Već je spomenuto kako je provedenim iskopavanjem prikupljen koherentni keramički materijal, koji ukazuje kako je riječ o relativno kraćem vremenskom razdoblju unutar kojeg je formiran čitavi depozit, uslijed čega nije bilo moguće uočiti stilsko-tipološki razvoj keramičkih posuda. Osnovno obilježje keramičkih posuda s Dugača jest opća siromašnost kako oblika tako i ukrasnog sustava. Svi pronađeni primjerci pripadaju različitim oblicima zdjela i zdjelica, osim u jednom slučaju, koji vjerojatno pripada šalici. Analogije takvim zdjelama mogu se pronaći na srednje i kasnoneolitičkim nalazištima u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji,⁶² čime je određena njihova osnovna kulturna i relativno-kronološka pozicija.⁶³ Među pronađenim zdjelama gotovo

⁶¹ Tom prigodom Š. Batović ne spominje postojanje rovova (Š. BATOVIĆ, 1966, 30).

⁶² Š. BATOVIĆ, 1966, 42; Š. BATOVIĆ, 1979, Sl. 26, T. XCI; Š. BATOVIĆ, 1987, T. XXXV-T.XLIII; E. PODRUG, 2010, T. I; K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, T. 7-9;

⁶³ Na sadašnjem stupnju istraženosti može se prepoznati nekoliko kulturnih krugova na istočnom Jadranu tokom srednjeg neolitika. Tako se kao najranija neolitička manifestacija na prostoru sjevernog Jadrana, odnosno u unutrašnjosti i na sjeveru Istre i Krasa ističe tkz. Danilo-Vlaška grupa, a koja u relativno-kronološkom pogledu uglavnom odgovara srednjem neolitiku na ostatku istočnojadranske obale (S. FORENBAHER, T. KAISER, 2006, 172-224 ; S. FORENBAHER et al, 2013, 599-601). Na južnom dijelu istočnog Jadrana, točnije na pelješko –

polovica primjeraka pripada otvorenim primjercima, koji su najzastupljeniji srednjeneolitički oblik zdjela u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji, a potvrđeno je njihovo prisustvo i unutar tkz. smilčićke varijante hvarske kulture,⁶⁴ ali i klasične hvarske kulture na dalmatinskim otocima⁶⁵ te u hvarskom naselju na Velištaku.⁶⁶

U suprotnosti s raznovrсноšću oblika zdjela stoji ukrasni sustav. Njegova glavna obilježja su vrlo jednostavan i uniformiran ukrasni stil s malim brojem motiva izvedenih isključivo tehnikom urezivanja. Ukrasi su uglavnom temeljeni na izvođenje jedne ili eventualno više pravocrtnih linija i to pretežno pri ili neposredno ispod oboda posude, dok se na tek nekoliko ulomaka nalazi nešto složeniji ukrasni sustav. To se odnosi na ulomke na kojima je kombinirano izvođenje pravocrtnih i krivocrtnih linija, ali i na ulomke kojima je na ramenom segmentu vodoravnim linijama definirana ukrasna zona unutar koje su izvedeni geometrijski motivi rombova ili cik-cak uzoraka. Geometrijska koncepcija osnova je ukrasnog sustava na Dugačama, iako, ona polako gubi svoju pravilnost. Poznato je kako je jedan od temeljnih determinanti danilskog stila omeđivanje ukrasne zone unutar koje se izvode strogo geometrijski motivi, ali i kombinacija pravocrtnih i krivolinijskih motiva na istoj posudi. Međutim, klasični danilski stil karakterizira znatno stroža i preciznija geometrizacija, a prisutne su i mnoge druge tehnike ukrašavanja, osim urezivanja, koje su i vrlo često kombinirane na istim ulomcima. Tako npr., među ovim nalazima nisu prepoznate mnoge danilske ukrasne koncepcije kao što je šrafiranje unutrašnjosti motiva, njihovo ispunjavanje inkrustacijom, zatim popunjavanje međuprostora utiskivanjem i ubadanjem, itd. Ne smije se zanemariti ni nedostatak tzv. *figuline* te grube, smeđom i crnom bojom slikane keramike. Nije pronađen ni jedan ulomak na kojemu bi se sa sigurnošću mogao prepoznati motiv trokuta ili reljefno izvedene spirale, također jednog od prepoznatljivijih danilskih i hvarskih motiva.

Iako je riječ o vrlo malom broju ulomaka koji ne mogu biti reprezentativni za ni jedan lokalitet u cjelini, u slučaju njihove kronološke podudarnosti s vremenom procvata danilskog stila, bilo bi za očekivati kako će se pronaći barem jedan ili nekoliko ulomaka na kojima bi se mogle prepoznati klasične danilske ukrasne koncepcije. Na ovom stupnju istraživosti vrlo je

korčulanskom prostoru u istom vremenu razvija se zasebna kulturna manifestacija koju različiti autori različito nazivaju (Velolučka kultura, kultura Gudnja ili „nalazi tipa Gudnja i Vela Špilja“), a koja se u najvećoj mjeri može usporediti s jugozapadnom jadranskom obalom (B. ČEČUK, D.RADIĆ, 2005, 109-121; B. MARIJANOVIĆ, 2005, 34-80; N. PETRIĆ, 2004, 197-207). Uobičajeno se smatra kako se u kasnom neolitiku u sjevernoj Dalmaciji razvijala zasebna, tzv. smilčićka varijanta hvarske kulture (Š. BATOVIĆ, 1979, 592-596, 607).

⁶⁴ Š. BATOVIĆ, 1987, 26.

⁶⁵ S. FORENBAHER, T. KAISER, 2008, Sl. 11, LN 1.1.

⁶⁶ E. PODRUG, 2010, T. 1. 1.

teško odrediti je li to rezultat svih ograničavajućih faktora ovog iskopavanja, konteksta unutar kojeg je prikupljen keramički materijal (rov), ili je pak, što se čini izglednijim, riječ o određenim kulturnim procesima koji se iskazuju opadajućom kvalitetom ukrasnog stila, kojeg su neki smatrali odrednicom kasnog neolitika u sjevernoj Dalmaciji.⁶⁷ To za sobom povlači i pitanje preciznije kulturne i relativno-kronološke pozicije tih ulomaka, a time i života na ovoj mikropoziciji, ali i odnosa prema obližnjim neolitičkim naseljima na položaju Barice. Međutim, za rješavanje tih pitanja morat će se poduzeti opsežnija iskopavanja kojim će biti obuhvaćena znatno veća površina, a time i količina keramičkog materijala.

Izrazito jednostavni ukrasni stil, mogao bi upućivati na inicijalne faze ili, u načelu, završne faze danilskog stila. Međutim, na ostalim danilskim nalazištima, već najranije razvojno-kulturne faze te kulture, karakterizira keramički materijal znatno razvijenijeg ukrasnog sustava u odnosu na Dugače.⁶⁸ Tako se već od I. stupnja mogu prepoznati osnovna svojstva keramičkog materijala tipičnog u čitavom trajanju danilske kulture.⁶⁹ Također, među nalazima sa položaja Dugače nema ni ulomaka s *tremolo* ukrasom koji se smatra izravnim nasljeđem prethodne *impresso* faze, a čija se relativno-kronološka pozicija, osim uz završne faze ranog,⁷⁰ veže i uz same početke srednjeg neolitika.⁷¹

U pogledu eventualnog pripadanja nekim kasnijim fazama danilskog stila, treba kazati sljedeće: na obližnjoj Barici, gdje su na temelju stratigrafskih i stilsko-tipoloških odlika keramičkog materijala ustanovljena tri danilska razvojna stupnja, nije bilo moguće prepoznati fazu koja bi označavala opadanje kvalitete kulturnog izraza. Tako je vrijeme najvećeg procvata danilskog stila na tom lokalitetu, ujedno i vrijeme koje označava kraj srednjeneolitičkog razdoblja. Međutim, prethodne konstatacije ne podrazumijevaju nepostojanje faze u kojoj se mogu prepoznati degenerirajuće karakteristike keramičkog materijala. Ona je zabilježena na Barici, gdje se u vertikalnom i horizontalnom stratigrafskom pogledu, iskazuje kao mlađa (IVa i IVb) u odnosu na onu koja predstavlja vrhunac danilskog ukrasnog stila (III). Međutim, ta faza na Barici (IVa i IVb), prema Š. Batoviću u relativno-kronološkom i kulturnom pogledu pripada kasnom neolitiku, odnosno tkz. smilčićkoj varijanti hvarske kulturi u sjevernoj

⁶⁷ Š. BATOVIĆ, 1979, 592 i dalje.

⁶⁸ K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, T. 7. T. 12;

⁶⁹ Š. BATOVIĆ, 1966, 41; Š. BATOVIĆ, 1979, 535; J. KOROŠEC, 1964, 49-74.

⁷⁰ Š. BATOVIĆ, 1979, 509; J. MÜLLER, 1994, 117.

⁷¹ Na temelju nalaza s Pokrovnika gdje su takvi ulomci pronađeni unutar slojeva zajedno s ostalom danilskom keramikom potvrđen je njen udio i unutar sljedeće, početne faze srednjeg neolitika. (K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, 65).

Dalmaciji.⁷² Upravo se u toj fazi s Barice mogu prepoznati opće sličnosti s keramičkim materijalom s Dugača. Posude koje pripadaju IV. stupnju na Barici su uglavnom izrađene od slabo pročišćene gline s namjernom nadodanim primjesama u vidu slabo ustinjenih kamenčića i s tek osnovnom obradom površine. Prijašnji, izrazito geometrijski stil gubi svoju pravilnost, a prevladava jednostavno ukrašavanje posuda vodoravnim i okomitim linijama, dok se zastupljenost monokromne keramike povećava u odnosu na prethodne faze.⁷³ Kao novi motivi na Barici javljaju se samostalno izvedeni rombovi,⁷⁴ koji se sa velikom vjerojatnošću mogu prepoznati i među nalazima s Dugača. Nastavlja se, iako u smanjenom broju, prisustvo fine slikane keramike te grube keramike ukrašene udublivanjem i slikanjem nepostojanom, smeđom i crnom bojom. Određene promjene zabilježene su i unutar tipološke tablice, ali je i ona, kao i u slučaju ukrasnog sustava i dalje snažno vezana uz prethodni, III. stupanj, koji bez sumnje pripada danilskom kulturnom izrazu.⁷⁵

Osim s posljednjim stupnjem na Barici (IVa i b), do sada prikupljeni keramički materijal najbliže analogije pokazuje prema nalazima s Islama Grčkog. Na oba lokaliteta zastupljeni su istovjetni oblici zdjela, kao što su to zdjele čistog poluloptastog oblika,⁷⁶ zatim zdjele s blago stegnutim obodom,⁷⁷ zdjele blagog S profila,⁷⁸ te loptaste zdjele.⁷⁹ Iako je u Islamu Grčkom pronađeno i nekoliko ulomaka fine slikane keramike, ukrasni sustav je, kao i u Dugačama, u znaku urezivanja.⁸⁰ S obzirom na tipološku sliku u kojoj se mogu prepoznati posve identični oblici, opadajuću pravilnost geometrijske koncepcije ukrašavanja, vrlo često urezivanje vodoravne linije pri ili neposredno ispod oboda, koja ponekad tvori gornju granicu ukrasnog polja,⁸¹ sličnim izborom motiva u kojima prevladavaju nemarnije izvedeni trokuti, cik-cak uzorci i polukrugovi, vrlo često unutar prethodno spomenutog ukrasnog polja, čini se kako je moguće, u relativno-kronološkom i kulturnom pogledu povezati nalaze iz Dugača s onima iz Islama Grčkog. Navedeni keramički nalazi iz Islama Grčkog su, kao i u slučaju posljednjeg stupnja na Barici, datirani u kasni neolitik sjeverne Dalmacije.⁸² Međutim, unatoč takvoj

⁷² Š. BATOVIĆ, 1966, 43-44.

⁷³ Isti, 1966, 42.

⁷⁴ Isti, 1966, 42.

⁷⁵ Isti, 1966, 42.

⁷⁶ Š. BATOVIĆ, 1987, T.XXXVI, 2., T. XXXVII, 1, 2., T.XXXVIII, 1., T. XXXIX, 2-5.

⁷⁷ Isti, 1987, T. XXXVI, 4-6., T.XLII, 2.

⁷⁸ Isti, 1987, T. XXXVI, 8.

⁷⁹ Isti, 1987, T. XXXV, 1,2., T.XLIII, 5., T. XLIII, 1.

⁸⁰ Treba napomenuti kako je riječ isključivo o površinskim nalazima koji su izbačeni uslijed ratarskih aktivnosti te kako nisu provedena arheološka iskopavanja (Isti, 1987, 16-17)

⁸¹ Isti, 1987, T. XXXVI, 8., T. XXXVII, 2, 4-5., T. XXXVIII, 1-5., T. XXXIX, 1-5., T. XL, 1-3., T. XLI, 2., T. XLIII, 2-4., T. XLV, 1, 3.

⁸² Š. BATOVIĆ, 1987, 24 i dalje.

relativno-kronološkoj dataciji keramičkih nalaza iz Islama Grčkog (Graduša-Lokve) i Smilčić-Barica (IV stupanj), a s kojima nalazi iz Dugača pokazuju najbliže analogije, čini se kako barem u potonjem slučaju nije moguće prihvatiti takvo kulturno i relativno-kronološko opredjeljene, već bi ih, s obzirom na i dalje dominantne danilske keramografske elemente, bilo ispravnije promatrati unutar kronološkog okvira srednjeg neolitika, odnosno mlađih faza danilske kulture.

Na takvo datiranje keramičkih posuda s Dugača ukazuju i rezultati istraživanja neolitičkog naselja u Velištaku (Čista Mala). Naime, na tome lokalitetu zabilježeni su isključivo slojevi klasičnog hvarskog stila, čiji se apsolutni datumi⁸³ uglavnom podudaraju s datumima najranije hvarske faze u Grapčevoj⁸⁴ i Veljoj špilji.⁸⁵ U Velištaku nedostaju brojni danilski keramografski elementi poput *figulina* keramike, grube slikane keramike te reljefno izvedene spirale,⁸⁶ dok je s druge strane zabilježeno *crusted* slikanje crvenom bojom te sjajno glačane posude, kakve ne poznajemo među nalazima danilske kulture ili tkz. smilčićke varijante hvarske kulture.⁸⁷ I motivi zastupljeni u Velištaku znatno su apstraktniji u odnosu na pretežito geometrijske motive s Dugača. Riječ je motivima polumjesečastih kuka, girlandi, apstraktnim S motivima, itd. Dakle, slobodnija ukrasna koncepcija u kojoj se danilsko nasljeđe uglavnom može prepoznati tek u zonalnoj organizaciji, predstavljala bi daljnji odmak od srednjeneolitičkog nasljeđa, kakav nije prepoznat među nalazima s Dugača. S druge strane, u ukupnoj tipološkoj slici Velištaka prevladavaju otvorene zdjele,⁸⁸ zdjele s blago stegnutim obodom te loptaste zdjele, čije se direktne analogije mogu pronaći među nalazima s Dugačama.⁸⁹ Daljnju povezanost između nalaza s Dugača i Velištaka djelomično predstavlja i ukrasni sustav. Osnovno obilježje ukrasnog sustava na Velištaku predstavlja urezana vodoravna linija pri ili neposredno ispod oboda posude, koja ponekad predstavlja gornju granicu ukrasnog polja.⁹⁰ Dakle, upravo ono što se može kazati i za ukrasni sustav na Dugačama. Iz takve kulturne slike moglo bi se promišljati kako je riječ o kronološki bliskim lokalitetima, odnosno kako

⁸³ Naselje na Velištaku datirano je od oko 4900. do oko 4700. g. pr. Kr. (E. PODRUG, 2010, 20).

⁸⁴ S. FORENBAHER, T. KAISER, 2008, 51-52.

⁸⁵ B. ČEČUK, D. RADIĆ, 2005, 158.

⁸⁶ Umjesto spirale, javljaju se izduženi S motivi s završetkom u obliku kuka (E. PODRUG, 2010, 21).

⁸⁷ E. PODRUG, 2010, 19-21.

⁸⁸ Slične zdjele mogu se pronaći i u Grapčevoj špilji gdje su slojevi u kojima je zastupljen ovaj tip zdjela, datirani na sami početak hvarske kulture, odnosno u podfazu 1.1 kasnog neolitika Grapčeve špilje. U istoj fazi zabilježena je prisutnost otvorenih i loptastih zdjela koje se unutar konteksta kasnog neolitika, na tome lokalitetu, smatraju nasljedstvom prethodne, srednjeneolitičke lončarske tradicije, a time i njenog udjela u formiranju kasnoneolitičkog stila. U Grapčevoj špilji (podfaza 1.1.), u većem broju slučajeva, zabilježena je vodoravno urezana linija na ili neposredno ispod oboda koja se javlja zajedno s crvenim slikanjem (S. FORENBAHER, T. KAISER, 2008, 17, 43, 45-46, 49. LN.1.2.1; T. 2, 8 i 9).

⁸⁹ Isti, 2010, T.1. 5.

⁹⁰ E. PODRUG, 2010, 18.

Velištak, u odnosu na Dugače, predstavlja narednu razvojno-neolitičku fazu, čije su temeljne idejne inspiracije sadržane u mlađim fazama srednjeg neolitika u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji.⁹¹ Uzimajući u obzir navedenu kulturnu sliku i apsolutne datume s Velištaka, ranije navedeno relativno-kronološko datiranje Dugača, čija gornja granica ne bi smjela izlaziti izvan okvira srednjeneolitičkog razdoblja u unutrašnjosti Dalmacije, dobilo bi još snažnije utemeljenje. Drugačije mišljenje na ovom stupnju istraženosti, koje bi ukazivalo na kasnoneolitičku dataciju Dugača, podrazumijevalo bi kako na relativno bliskom prostoru⁹² i u relativno istom vremenu, obitavaju zajednice na različitom stupnju kulturnog razvoja. Takva mogućnost čini se, ipak, manje vjerojatnom⁹³ od one koja ukazuje kako se čitavi depozit unutar kanala rova na Dugačama formirao u okviru relativno-kronološkog odsjeka srednjeg neolitika na prostoru sjeverne i srednje Dalmacije.⁹⁴ Tako bi nalazi s Dugača, koji se uvjetno mogu promatrati kao predstavnici opadajućeg danilskog kulturnog izraza, mogli označavati fazu koja je neposredno prethodila razvoju klasičnog hvarskog stila i u unutrašnjosti Dalmacije, kakvog poznajemo s Velištaka.⁹⁵ Takvo shvaćanje kulturne i relativno-kronološke pozicije Dugača, dobro bi se uklopilo unutar opće prihvaćenog mišljenja o izrastanju hvarskog stila na temeljima prethodne neolitičke faze, posebno u unutrašnjosti Dalmacije.

Još je u uvodnom dijelu tekstu spomenuto kako su prva, sustavna iskopavanja ostavila otvorenim mnoga pitanja o naseobinskim aspektima neolitičkih naselja u Smilčiću. U tome kontekstu posebnu vrijednost imaju rezultati revizijskog iskopavanja na Barici, ali i probnog iskopavanja na Dugačama. Tako su revizijskim iskopavanjima odbačene pretpostavke o postojanju nadzemnih nastambi iz obje faze naseljavanja, a prema svemu sudeći i postojanje

⁹¹ O sposobnosti preživljavanja i nastavka njegovanja samosvojne kulturne tradicije epihorskih neolitičkih zajednica istočnog Jadrana, unutar izrazito dugog vremenskog raspona i u trenucima velikih povijesno-društvenih promjena, svjedoči kulturna slika ranog eneolitičkog razdoblja na tome prostoru. Naime, bez obzira kako nazivamo kulturnu manifestaciju prisutnu u ranom eneolitičkom razdoblju (Pelješka, Protonakovanska ili kasna hvarskolisitička kultura), ne bi trebalo biti dvojbe kako je upravo hvarska kulturna manifestacija nositelj kulturnog izraza, a time i demografska osnova na kojoj je došlo do razvoja navedene eneolitičke faze na istočnom Jadranu (B. MARIJANOVIĆ, 2003b, 83-92; Č. MARKOVIĆ, 2006, 165-170).

⁹² Udaljenost između dva lokaliteta iznosi oko 35 km (Izmjereno pomoću alata www.arkod.hr).

⁹³ U tome smislu, jedino bi se moglo promišljati kako je na Velištaku obitavala novopridošla zajednica, koja se razvijala neovisno od zajednica u sjevernoj Dalmaciji. Međutim, takvo mišljenje ne bi pronašlo nikakvo utemeljenje u kulturnoj slici naselja na Velištaku, čiji su izvori bez sumnje u prethodnoj, srednjeneolitičkoj fazi na ovom prostoru.

⁹⁴ Postojanje kasnijih faza danilske kulture pretpostavili su J. i P. Korošec na temelju nalaza iz Danila, međutim, oni pretpostavljenu IV. razvojnu fazu smatraju istovremenom s hvarskom kulturom, dok se još jedna pretpostavljena faza (V.), datirana u brončano doba, ipak ne čini tako izglednom (J. KOROŠEC, P. KOROŠEC, 1974, 27; Š. BATOVIĆ, 1979, 535).

⁹⁵ Na vjerojatnost punog razvoja hvarskog stila i u unutrašnjosti Dalmacije upozoreno je još prilikom objave rezultata istraživanja u Ravlića pećini (B. MARIJANOVIĆ, 1981, 46-47).

rova iz ranoneolitičke faze.⁹⁶ Naime, u slojevima obje faze naseljavanja nisu pronađeni nikakvi konstrukcijski elementi koji bi upućivali na postojanje nadzemnih nastambi, dok su oba pronađena rova datirana u srednji neolitik.⁹⁷ Objekti koji su mogli služiti kao nastambe pronađeni su isključivo u ranoneolitičkim slojevima. Riječ je o jamama, koje su se za razliku od sustavnih iskopavanja,⁹⁸ iskazale u svojoj punoj veličini kojom su mogle funkcionirati kao ukopane nastambe. S druge strane, unutar danilskih slojeva takvi tipovi nastambi nisu pronađeni. Treba napomenuti kako je jedan od srednjeneolitičkih rovova presjekao prethodne, ranoneolitičke ukopane nastambe.⁹⁹ Takva situacija, zajedno s prethodno navedenom činjenicom o nepostojanju tragova ikakvih tipova nastambi u danilskim slojevima, ukazuje kako je, osim poduzetih aktivnosti formiranja rovova, u navedenoj fazi naseljavanja došlo do daljne reorganizacije naseobinskog prostora. Od tog trenutka prostor za stanovanje, po svoj prilici više nije zauzimao iste naseobinske pozicije kao u ranoneolitičkoj fazi.¹⁰⁰ Daljnje spoznaje o karakteru i prostornom opsegu srednjeneolitičke faze u Smilčiću, pružilo je probno iskopavanje na Dugačama. Osim što je potvrdilo ranije utvrđeni, jugoistočni smjer naseobinske dinamike,¹⁰¹ ono je pružilo i nove spoznaje o njenom prostornom opsegu, koji više nije ograničen isključivo na poziciju Barice, odnosno na okolni prostor istoimenog izvora, kao što je to bio slučaj tijekom ranog neolitika. Također, sada se sa sigurnošću može kazati kako je na različitim pozicijama srednjeneolitičkog naseobinskog areala primjenjen identični obrazac formiranja opkopnih rovova polukružnog presjeka (eng. *U-ditches*). Takva situacija ukazuje kako je, osim složenije naseobinsko-prostorne dinamike, riječ i o vrlo intenzivnom karakteru srednjeneolitičkih kulturnih aktivnosti, kakav nije zabilježen tijekom ranoneolitičkog razdoblja. Međutim, s obzirom na ograničeni opseg iskopavanja na Dugačama, arheološki neistraženi prostor koji razdvaja dvije srednjeneolitičke pozicije (Baricu i Dugače) te nedostatak apsolutnih datuma s obje naseobinske pozicije, za sada nije moguće uspostaviti stratigrafsko-kronološke odnose između danilskih slojeva na Barici te onih na Dugačama. Tako za sada ostaju otvorena mnoga pitanja o karakteru i razmjerima naseobinske dinamike, odnosno jesu li pozicije Barica i Dugače funkcionirale istovremeno, kao integralni dio jedinstvenog naseobinskog kompleksa, ili je pak riječ o kronološki i/ili prostorno odvojenim naseobinskim zonama. S obzirom na sada

⁹⁶ Podatci su neobjavljeni. Zahvaljujem se prof. dr. sc. Brunislavu Marijanoviću na usmenoj predaji o rezultatima revizijskog iskopavanja.

⁹⁷ B. MARIJANOVIĆ (U tisku).

⁹⁸ Sustavna iskopavanja vodila su se metodom šahovskih polja, uslijed čega su se pronađene jame iskazivale samo s dijelom svoje površine (Š. BATOVIĆ, 1966, T. VIII).

⁹⁹ B. MARIJANOVIĆ, (U tisku).

¹⁰⁰ Isti.

¹⁰¹ Š. BATOVIĆ, 1979, 530.

poznatu činjenicu kako se na prostoru Smilčića može se prepoznati čitavi klaster naseobinskih pozicija koji ilustriraju naseobinsko-prostornu dinamiku, a čiji prostorni opseg se može tek naslućivati, nepostojanje tragova nastambi na istraženom prostoru na Barici i nije neočekivano,¹⁰² kako se karakter i razmjeri prostorne dinamike u Smilčiću od razdoblja srednjeg neolitika mogu samo pretpostavljati ukazuju i rezultati terenskog pregleda i zračnih snimaka. Iako Dugače za sada predstavljaju jugoistočnu granicu danilskog naseobinskog areala, čini se kako ona ne označava i konačan kraj prostorne dinamike neolitičkog naseljavanja u Smilčiću. Naime, tragovi neolitičkog života zabilježeni su površinskim keramičkim nalazima istočnije od pozicija na kojima su provedena arheološka iskopavanja (sustavna, revizijska i probna), dok se južnije od pozicije Dugače, na zračnim snimkama mogu uočiti brojne promjene u tlu koje se, kao i u slučaju Dugača, očituju promjenama u boji i konzistenciji zemlje. Takvi obrisi (“Soil marks”) protežu se i do preko 500 metara od Dugača gdje se mogu uočiti i oni koji svojim oblikom ukazuju kako je i u tom slučaju nastavljen obrazac formiranja novih rovova, odnosno kako je i u tom slučaju riječ o aktivnostima karakterističnim za neolitičko razdoblje na prostoru Smilčića. (Sl. 14).¹⁰³ O njihovoj preciznijoj kronološkoj i kulturnoj poziciji, razumije se, ne može biti nikakvih spomena, dok i na njima ne budu provedena arheološka iskopavanja

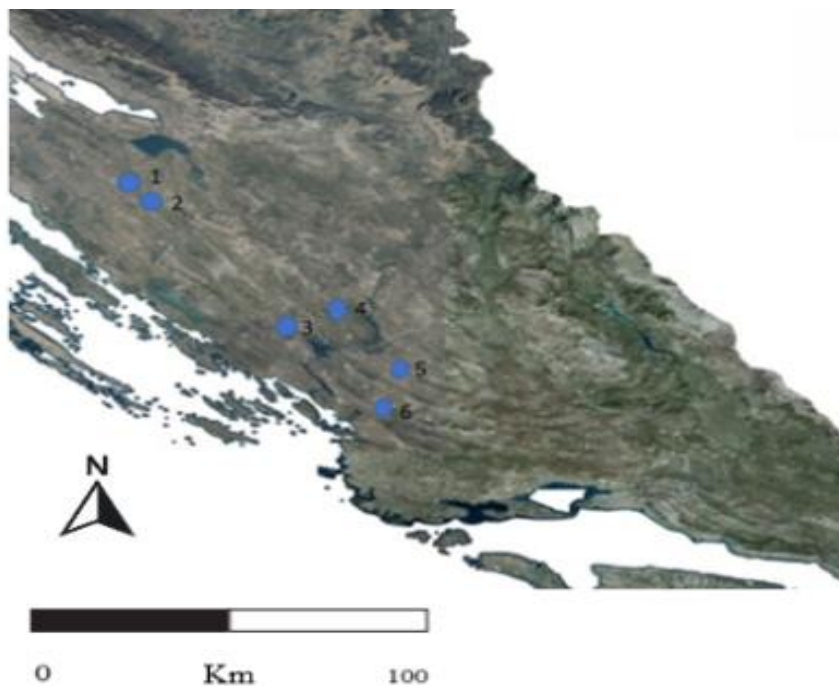

Slika 14. Negativni element južno od Dugača (www.arkod.hr. 23.2. 2020.)

¹⁰² O vrlo dinamičnom karakteru naseljavanja u Smilčiću ukazuje i vjerojatnost kako je čitavi kulturni depozit na Dugačama formiran unutar samo jedne kulturno-razvojne faze danilske kulture.

¹⁰³ Katastarska općina Smilčić, katastarske čestice: 774, 775 i 776; Izmjereno pomoću alata www.arkod.hr.

Izuzev Smilčića (Barica i Dugače), do sada je na prostoru istočnog Jadrana utvrđeno postojanje još pet neolitičkih lokaliteta s rovovima od kojih se svi nalaze na prostoru sjeverne i srednje Dalmacije - Danilo-Bitinj,¹⁰⁴ Bribir-Krivače,¹⁰⁵ Velištak,¹⁰⁶ Pokrovnik¹⁰⁷ i Islam Grčki¹⁰⁸(Sl. 15).

Slika 15. Neolitički lokaliteti s rovovima na prostoru istočnog Jadrana: 1. Islam Grčki (Graduša-Lokve); 2. Smilčić – Barica i Dugače; 3. Čista Mala – Velištak; 4. Bribir – Krivače; 5. Pokrovnik; 6. Danilo – Bitinj)

Najstarije datirani lokalitet s nekom vrstom ograde je naselje u Pokrovniku, gdje je osim rova, utvrđeno postojanje kamenih zidova¹⁰⁹ dok o kulturnoj tradiciji formiranja rovova unutar

¹⁰⁴ J. KOROŠEC, 1964, 5,16, 18-19, 72; Osim rovova, novim istraživanjima spominje se i postojanje kamenih zidova (A. MOORE et al, 2007, 15-24).

¹⁰⁵ Djelomično istraženi rov na ovom lokalitetu datiran je u srednji neolitik, dok su terenskim pregledom pronađeni i ulomci rane i kasnoneolitičke keramike (Š. BATOVIĆ, 1966, 89; S. MCCLURE, E. PODRUG, 2016, 123-124).

¹⁰⁶ E. PODRUG, 2010, 7-25.

¹⁰⁷ B. MARIJANOVIĆ, 2017, 5-44; A. MOORE et al, 2007a, 25-34.

¹⁰⁸ Treba napomenuti kako se o postojanju rovova i relativno-kronološkoj poziciji neolitičkog lokaliteta u Islamu Grčkom može suditi isključivo na temelju površinskih nalaza i pregleda terena (Š. BATOVIĆ, 1987, 16).

¹⁰⁹ Za sada se naselje na Pokrovniku, prema kompleksnosti ograđenja, a s obzirom na vrstu ili tip ograđenja, korištenim materijalima i primjenjenim tehnikama, izdvaja među ostalim ograđenim lokalitetima istočnog Jadrana. Na ovom naselju potvrđeno je postojanje barem četiri kamena ograđenja što je za sada najveći broj unutar jednog naselja na istočnom Jadranu. Na Pokrovniku se taj proces odvijao unutar jedne, impresso faze neolitika. Smatra se kako je taj proces označavao dinamični rast naselja. Za sada ostaje otvoreno pitanje je li isti proces ponavljan i tokom danilske faze naseljavanja, iako A. Moore navodi kako su iste kamene strukture podignute i u toj fazi. Čini se kako je integralni dio ograđenja predstavljao i rov (A. MOORE et al, 2007a, 28; B. MARIJANOVIĆ, 2017, 21,

naseobinskog konteksta u neolitiku Dalmacije dužoj više od jednog tisućljeća, svjedoči kasnoneolitičko naselje u Velištaku (Čista Mala).¹¹⁰ U sjevernoj Hrvatskoj riječ je o većem broju takvih lokaliteta, kao što su to npr. Galovo,¹¹¹ Sopot,¹¹² Vidovci-Glogovi,¹¹³ Ravnjaš,¹¹⁴ Kukunjevac-Brod,¹¹⁵ Orolik, Privlaka, Otok, Gaboš, Ostrovo, Hermanov vinograd i Naraj.¹¹⁶ Nedavno provedeni pregled zračnih snimaka svjedoči kako nije riječ o konačnom broju neolitičkih ograđenih lokaliteta u sjevernoj Hrvatskoj, no za daljne spoznaje o tom fenomenu i njegovim razmjerima, morat će se poduzeti i terenska istraživanja.¹¹⁷ Ipak, već iz ovog broja vidljivo je kako rovovi u Smilčiću ne predstavljaju usamljenu pojavu u vremenu neolitika na prostoru Republike Hrvatske. Kada se njima pribroje i brojna europska neolitička nalazišta s raznovrsnim ogradnim sistemima, postaje jasno kako su neolitički lokaliteti s rovovima ili nekom drugom vrstom ogradnih sistema široko geografski i vremenski rasprostranjena pojava.¹¹⁸ U počecima proučavanja neolitičkog razdoblja na europskom kontinentu, ali i u kasnijim razdobljima, fenomenu ograđivanja naselja pružana je tek minimalna pozornost. Ona se uglavnom svodila na njihovu jednostruku i to uglavnom funkcionalnu dimenziju. No, kako je rastao broj otkrivenih neolitičkih lokaliteta s takvim strukturama, što se u velikoj mjeri može zahvaliti upotrebi zračnih snimaka¹¹⁹ i geofizičkim metodama ispitivanja arheoloških lokaliteta, tako se i povećavalo zanimanje istraživača za razumijevanje njihove uloge i funkcije, ali i političko-društvenih implikacija koje proizlaze iz realizacije takvih poduhvata te njihove simbolične dimenzije. Usporedno s tim procesom razvijali su se i razni interpretativni i teorijski okviri za njihovo proučavanje. Tako su pojedini autori inzistirali na utvrđivanju obrazaca na širokim geografskim i vremenskim relacijama, dok su drugi svoja istraživanja bazirali na užim, regionalnim i lokalnim okvirima.¹²⁰ U europskoj literaturi može se pronaći čitav niz

30). Osnivanje naselja u Pokrovniku datirano je u sami kraj 7. ili početak 6. tisućljeća cal BC (S. B. MCCLURE et al, 2014, 1025).

¹¹⁰ Naselje u Velištaku datira se između 4900 – 4700. cal. BC (E. PODRUG, 2010, 20).

¹¹¹ K. MINICHREITER, 1999, 5-20.

¹¹² M. KRZNARIĆ-ŠKRIVANKO, 2003, 63-69; S. DIMITRIJEVIĆ, 1979, 270.

¹¹³ H. KALAFATIĆ, B. ŠILJEG, 2018, 71-111.

¹¹⁴ Isti, 2018, 71-111.

¹¹⁵ Isti, 2018, 71-111.

¹¹⁶ S. DIMITRIJEVIĆ, 1979, 270.

¹¹⁷ H. KALAFATIĆ, B. ŠILJEG, 2018, 73.

¹¹⁸ Ograđena neolitička naselja zabilježena su od jugoistočne do sjeverozapadne Europe (W. A. PARKINSON, P. R. DUFFY, 2007, 101-102; C. PERLES, 2001, 173- 199; M.S. MIDGLEY, 2011, 364-389; J. ORSCHIEDT et al, 2003, 375–383; A. OSWALD et al, 2001, 35 i dalje; J. PAVUK, 1991, 348–357; C. SCARRE, 1998, 115-137; A. WHITTLE, 1988; C. N. RUNNELS, et al, 2009, 165-194; R. SKEATES, 2000, 155–188; GOLITKO, M., KEELEY, L. H., 2007, 332-342).

¹¹⁹ Npr., veliki broj neolitičkih lokalitetima s rovovima na prostoru južne Italije (Apulija) identificirao je britanski vojni pilot krajem 2. svjetskog rata.

¹²⁰ W. A. PARKINSON, P. R. DUFFY, 2007, 104-107.

mogućih razloga ograđivanja naselja koji se kreću od funkcionalne namjene (obrana,¹²¹ zadržavanje stoke,¹²² drenaža terena¹²³) preko društveno – simbolične (u smislu definiranja naseobinskog parametra i stvaranja zajedničkog identiteta),¹²⁴ do ritualne (mjesta održavanja kulturnih radnji)¹²⁵ i trgovačke namjene (kao trgovački centri).¹²⁶

Na današnjem stupnju istraženosti koji nam je omogućio uvid u razne aspekte ovog fenomena kao što su prostorne, vremenske i formalne varijabilnosti, može se odbaciti svaki pokušaj stvaranja obrazaca koji bi se mogli primijeniti u različitim društvenim i geografskim kontekstima na čitavom europskom tlu. Drugim riječima, interpretacije koje inzistiraju na istim ili sličnim ulogama neolitičkih ograda i stvaranju obrazaca na širokim geografskim i vremenskim okvirima, u različitim i prostorno odvojenim društvima ili zajednicama, metodološki ne bi bile ispravne niti održive.¹²⁷ Iako su temeljne determinante neolitičkog života zajedničke svim zajednicama, one se ipak međusobno odvajaju svojim vlastitim iskustvima u specifičnom kulturnom, ekonomskom i geografskom ambijentu. Iz tih razloga, svako ograđeno neolitičko naselje trebalo bi promatrati u kontekstu njegovog užeg ambijentalnog i kulturnog okvira, odnosno sagledavajući sve aspekte njegovih prirodnih realiteta te društveno-ekonomskih odnosa.

Već je spomenuto kako pregledom terena i zračnih snimaka na Dugačama nisu uočeni prekidi rovova koji bi predstavljali ulaze unutar ograđenog prostora. Možda upravo nepostojanje ulaza stoji u vezi s mogućnošću kako oni nisu tvorili u potpunosti ograđeni prostor, pa i nije bilo razloga za ostavljanjem prolaza, već se ograđenom prostoru moglo bez problema prići sa sjeverne strane.¹²⁸ Ukoliko su navedene pretpostavke točne, nekoliko mogućih funkcionalnih namjena rovova u Smilčiću, kao što je ograđivanje prostora za stoku (tor) te obrambena namjena mogu biti odbačene. Isto tako, sva neolitička ograđenja u Dalmaciji nalaze

¹²¹ J. PAVUK, 1991, 348-57; C. N. RUNNELS et al, 2009, 165-194; D. BORIĆ et al, 2018, 336-345; J. CHRISTENSEN, 2004, 129-156; D. KOKKINIDOU, M. NIKOLAIDOU, 1999, 89-99; W. A. PARKINSON, P. R. DUFFY, 2007, 97-98; Š. BATOVIĆ, 1979, 493; GOLITKO, M., KEELEY, L. H., 2007, 332-342.

¹²² W. A. PARKINSON, P. R. DUFFY, 2007, 97-98; Š. BATOVIĆ, 1979, 493; R. TRINGHAM, 1971, 104; Takva namjena ograđenja bi se mogla prvenstveno odnositi na svinjogojsko-stočarski aspekt. Naime, i u današnjem vremenu, ukoliko svinji u razdoblju prašenja nije onemogućeno slobodno kretanje ona će napustiti domesticirano okruženje, odnosno pobijeći u šumu gdje će se, u najvećem broju slučajeva, spariti s divljim nerastom (I. JURIĆ et al, 2001, 1142-1143).

¹²³ O. BAR-YOSEF, 1986, 157-161; W. A. PARKINSON, P. R. DUFFY, 2007, 97-98;

¹²⁴ E. NEUSTUPNY, 2006, 2-4; R. SKEATES, 2000, 155-188; R. SKEATES, 2015, 2 – 16; C. SCARRE, 1998, 115 – 137; W. A. PARKINSON, P. R. DUFFY, 2007, 97-98; R. TRINGHAM, 1971, 104;

¹²⁵ J.P. BARNA, 2010, 119-125; J. P. BARNA et al, 2016, 311-320; A. WHITTLE, 1996, 366.

¹²⁶ E. NEUSTUPNY, 2006, 3; W. A. PARKINSON, P. R. DUFFY, 2007, 97-99; CHAPMAN et al, 2006, 20-22;

¹²⁷ T. DARVILL, J. THOMAS, 2001, 13.

¹²⁸ Ukoliko su pak rovovi tvorili potpuno ograđeni prostor tada bi ulaze trebalo očekivati na dijelovima rovova koji trenutno nisu vidljivi.

se unutar naseobinskog konteksta, čime se gotovo sa sigurnošću može isključiti njihova namjena u smislu trgovačkih ili ritualnih centara.¹²⁹ Međutim, za potpunije shvaćanje njihovog prostornog rasporeda, a time i moguće funkcionalne namjene, posebno ukoliko su funkcionirali istovremeno kao dio složenijeg sistema zajedno s rovovima na Barici, a možda i još neotkrivenim rovovima, morati će se poduzeti daljnja istraživanjima u kojima bi mogle pomoći i geofizičke metode.

Već spomenutu obrambenu ulogu rovova, pretpostavio je još Š. Batović istraživajući neolitičko naselje na Barici.¹³⁰ Osim što rovovi na Barici i Dugačama, prema svemu sudeći ne tvore u potpunosti zatvoreni prostor, obrambenoj namjeni suprostavlja se i niz drugih pokazatelja. Svi do sada pronađeni rovovi u Smilčiću pripadaju tipovima polukružnog presjeka (eng. *U-ditches*).¹³¹ Uobičajeno se smatra kako je takve tipove rovova lakše iskopavati te kako sporije erodiraju u odnosu na rovove V ili Y oblika u presjeku, za koje neki autori smatraju kako su nepogodni za bilo koju drugu namjenu osim obrambene.¹³² Obrambenoj namjeni suprostavljaju se i dimenzije rovova,¹³³ koji bez dodatnih tipova utvrđenja (palisade, kameni ili zemljani zidovi) i/ili složenijih ulaznih koncepcija ne bi predstavljali ozbiljnu prepreku eventualnim napadačima.¹³⁴ U tom kontekstu treba napomenuti kako dosadašnjim iskopavanjima nije pronađen ni jedan neolitički lokalitet na čitavom istočnom Jadranu gdje bi prestanak života bio obilježen rušilačkim faktorima, npr. požarom ili nekom drugom vrstom uništavanja životnog prostora, kao što nisu utvrđene ni promjene u smještaju naselja na

¹²⁹ Time se ne želi kazati kako su ritualne radnje odvojene od društveno-naseobinskih aspekata, već samo odbacivanje takve namjene ograđenog prostora u odnosu na neke druge europske lokalitete gdje je njihova ritualna ili trgovačka funkcija, uslijed nedostatka naseobinskih tragova, vrlo izgledna. Primjer u kojemu možemo prepoznati prostornu povezanost naseobinskog i ograđenog ritualnog prostora, nalazi se u naselju starčevačke kulture kod Slavenskog Broda (Galovo-ciglana) (K. MINICHREITER, 1999, 5-20). Treba napomenuti kako je na svim do sada poznatim neolitičkim lokalitetima s rovovima u Dalmaciji, istražen tek njihov manji segment, tako da se o njihovoj ritualnoj dimenziji, odnosno korištenju kao mjesta za ukop, može naslućivati isključivo na temelju podataka s Barica. (Š. BATOVIĆ, 1979, 531-534).

¹³⁰ Osim obrambene uloge, Š. Batović spominje mogućnost kako su rovovi onemogućavali izlazak domaćih ili ulazak divljih životinja unutar naselja, ili su pak označavali granice rodovskih skupina radi egzogamnog braka (Š. BATOVIĆ, 1966, 37).

¹³¹ K. HORVAT, 2017, 47.

¹³² M. GOLITKO, L. W. KEELEY, 2007. 337.

¹³³ Širina rova na Barici iznosi oko 2 m, a dubina s razine zdravice 0, 5 m (K. HORVAT, 2017, 47). Za dimenzije rova na Dugačama vidi str. 4 i 5.

¹³⁴ Tako su na Pokrovniku unutar kamenih zidova uočene manje šupljine koje su, prema istraživaču toga lokaliteta, mogle služiti kao temelji drvene ograde (B. MARIJANOVIĆ, 2017, 42.) Na vinčanskom naselju Oreškovića gdje se obrambena funkcija rovova doima izglednom potvrđeno je postojanje palisada koje su bile usko povezane s rovovima (D. BORIĆ et al, 338.) Slična situacija u vinčanskim naseljima utvrđena je i u Valaču, dok su ograđenja isključivo rovovima potvrđena u Vinči, Jakovo-Kormandinu i Gradcu kod Zlokućana. Moguće postojanje suhozida spominje se u naselju na Pljosnoj stijeni (M. GARAŠANIN, 1979, 154). Obrambena funkcija zidova na Diminiju kako ju je pretpostavio Tsountas dovedena je u pitanje novijim istraživanjima kojim nisu otkriveni tragovi dodatnih, potpornih struktura (C. N. RUNNELS et al, 2009, 175.)

uzvišenije, tkz. gradinske položaje, s većim obrambenim potencijalom.¹³⁵ Isto tako, izuzmemo li kamene strelice kao potencijalno oružje namijenjeno ozljeđivanju ljudi, za razliku od nekih drugih ograđenih lokaliteta, npr. na prostoru Grčke,¹³⁶ na istočno-jadranskim lokalitetima nisu pronađeni artefakti koji bi mogli imati takvu namjenu.¹³⁷ Na mogućnost postojanja sukoba takvih razmjera, koji bi zahtijevali ograđivanje naselja, suprostavlja se i karakter neolitičkih razvojnih procesa unutar kojih ne postoje značajni kulturno - tradicijski prekidi s prethodnim neolitičkim fazama. Iako je u prošlosti bilo i drugačijih razmišljanja, na današnjem stupnju istraženosti, može se sa sigurnošću kazati kako se porijeklo svake naredne neolitičke faze nalazi u prethodnoj razvojno-kulturnoj fazi na domaćem tlu.¹³⁸ Time se ujedno odbacuje mogućnost značajnijeg upliva novog stanovništva, odnosno imigracijskog procesa, koji bi mogao izazvati strah i nepovjerenje epihorskih zajednica, a čiju bi reakciju, u tom slučaju, predstavljalo podizanje obrambenih naselja. Tako se na temelju današnjih spoznaja može kazati kako su se kulturno-razvojni procesi odvijali unutar već postojećih, epihorskih zajednica, koje svoj opstanak i razvoj nisu temeljile na kompetitivnosti i izazivanju sukoba s susjednim zajednicama, već tragajući za najefektivnijim načinima prilagodbe prirodnim ili ambijentalnim datostima. Na prostoru Ravnih Kotara nalazi se dovoljno resursa u vidu plodne zemlje,

¹³⁵ U tom pogledu iznimku predstavlja gradina u Zemunik Donjem. Međutim, tamo su pronađeni vrlo oskudni neolitički nalazi unutar tankog kulturnog sloja zbog čega se ne može pretpostaviti značajnija uloga toga lokaliteta u smislu neke vrste refugija ili obrambenog naselja (K. HORVAT, 2017, 88-90; B. MARIJANOVIĆ, K. HORVAT, 2016).

¹³⁶ Na lokalitetima Rakhmani, Sesklo i Tsangli pronađene su ostave ili skladišta moćnih, keramičkih ili kamenih projektila, težine između 20-45 kg. koji su mogli imati funkciju ratnog oružja (C. N. RUNNELS et al, 2009, 180-181).

¹³⁷ Na Pokrovniku su pronađene slične, kamene kugle. No, riječ je o svega pet primjeraka čije dimenzije su znatno manje – 5 cm u promjeru (K. HORVAT, D. VUJEVIĆ, 2017, 49). Iste kamene kugle pronađene su i na Baricama u Benkovcu gdje istraživači tih lokaliteta smatraju kako je riječ o lovačkom oruđu, dok su drugi primjerci služili i za mljevenje pigmenta o čemu svjedoče sačuvani tragovi crvene boje na njihovoj površini (D. VUJEVIĆ, K. HORVAT, 2012, 35). Najnovije analize ljudskog kostura s Smilčić-Barice otkrile su ostatak strelice vrha koplja koja je prošla kroz stražnjični mišić i vjerojatno dovela do infektivnih komplikacija uslijed kojih je nastupila smrt. S obzirom da je strelica bila dio koplja, slučajno ranjavanje pri lovu čini se manje vjerojatnim od namjernog ozljeđivanja. Iako ovaj nalaz ukazuje na mogućnost postojanja sukoba, ono još ne može podrazumijevati sukobe većih razmjera u kojima su sudjelovale čitave zajednice, a čije posljedice bi trebale biti vidljive kroz arheološku sliku (I. JANKOVIĆ et al, 2020, 1-6).

¹³⁸ J. Korošec prvotno je smatrao kako se porijeklo danijske kulture nalazi izvan ovog područja, odnosno kako je njen razvitak uvjetovan migracijama novog stanovništva (J. KOROŠEC, 1960, 18, 31-33). Nešto kasnije on je revidirao svoja stajališta i utvrdio kulturni kontinuitet iz impresso neolitičke faze (J. KOROŠEC, 1964, 33, 69-71). Migracijske pokrete čiji rezultat bi predstavljala danijska kultura pretpostavio je i A. Benac, ali je kao i Korošec kasnije prihvatio njeno autohtono porijeklo (A. BENAC, 1961, 50 i dalje; A. BENAC, 1973, 82. i dalje). D. Srejović porijeklo danijske kulture vidi u turskoj Anadoliji (Š. BATOVIĆ, 1979, 564). S obzirom kako je hvarska kultura najranije utvrđena neolitička manifestacija na istočnom Jadranu, njeno porijeklo se u tim vremenima tražilo izvan ovog prostora. Tako je G. Novak smatrao kako njeno porijeklo treba tražiti na istočnom Mediteranu (G. NOVAK, 1955, 50-55). Slično mišljenje zastupali su A. Benac i J. Korošec (A. BENAC, 1958, 69-78; J. KOROŠEC, 1958, 104-106). Autohtono porijeklo zastupali su Š. Batović, P. Korošec, T. Bregant te M. Garašanin (Š. BATOVIĆ, 1979, 618 i dalje).

dostupnih pašnjaka, izvora pitke vode i sirovinskog materijala, čiji bi nedostatak ili ograničenost, morao biti odlučujući čimbenik pri pokretanju sukoba većeg razmjera.

Tako bi razloge postojanja opkopnih rovova na Dugačama i Barici trebalo tražiti unutar drugih interpretativnih okvira, poštujući sve ambijentalne odlike, ali i naseobinske te privredno-društvene aspekte neolitičkih zajednica u Smilčiću.

Vrijeme neolitičkog naseljavanja u Smilčiću odgovara razdoblju ranog holocena, koji je obilježen tzv. *holocenskim klimatskim optimumom* (9000 – 5500. cal BP; eng. *Holocene optimum*). U odnosu na današnje klimatološke uvjete, u tom su razdoblju srednje ljetne temperature bile veće za 2 – 4, odnosno za 1 – 1,7 stupnjeva Celzija, a količina padalina prelazila je današnji jednogodišnji prosjek. Posebno vlažno razdoblje bio je pluvijalni period od 8800 - 4500. Cal. BP.¹³⁹ Međutim, takvi klimatološki uvjeti ne podrazumijevaju njihov ujednačeni karakter tijekom čitavog godišnjeg razdoblja. Tako je mediteransko područje za vrijeme trajanja tzv. *holocenskog klimatskog optimuma*, obilježeno klimatološkom sezonalnosti, u kojoj su količine padalina u zimskim mjesecima dostizale maksimalne, a u ljetnim mjesecima minimalne vrijednosti.¹⁴⁰ Navedeni nesrazmjer u količini padalina, mogao je s jedne strane, uslijed geoloških karakteristika sinklinale u kojoj je smješteno naselje u Smilčiću, utjecati na povremena plavljenja terena, a s druge strane, smanjiti vodni potencijal izvora Barice (Sl. 15), koji je sudeći prema prostornom položaju neolitičkih naselja, bio temeljna determinatna osnivanja naselja na ovim mikropozicijama.¹⁴¹ Tako su neolitički rovovi u Smilčiću, u oba pretpostavljena slučaja, mogli imati važnu ulogu u funkcioniranju naselja i odvijanju privrednih aktivnosti. Međutim, u kontekstu namjene rovova kao sustava za drenažu terena, važno je napomenuti kako su dosadašnja istraživanja pokazala kako su neolitičke zajednice u Ravnim Kotarima bile svjesne mogućnosti poplavlivanja dijela polja u kojima su ili na čijim su rubnim dijelovima smještali svoja naselja te kako su u skladu s tim, pažljivo birale naseobinske mikropozicije.

¹³⁹ M. WAKLER et al., 2009; 2012; K. HORVAT, 2017, 28.

¹⁴⁰ I. DORMOY et al, 2009, 624-625.

¹⁴¹ Iz razgovora s domaćim stanovništvom može se saznati kako i u novije vrijeme dolazi do plavljenja oranica uslijed većih količina padalina (Š. BATOVIĆ, 1966, 30).

Slika 16. Izvor Barice (Preuzeto iz: K. HORVAT, 2017, 46)

Tako su neolitičke zajednice u Tinju (Podlivade),¹⁴² Islamu Grčkom (Graduša-Lokve),¹⁴³ Lepurima (Brigovi),¹⁴⁴ Crnom vrilu,¹⁴⁵ Vrceljima u Bukoviću,¹⁴⁶ Zemuniku Donjem te Brdinama u Benkovcu,¹⁴⁷ svoja naselja podignuli na blažim uzvišenjima ili njihovim padinama. S druge strane, za razliku od Smilčića, neolitičke zajednice u Pokrovniku, Sikovu (Koinka), Lisičiću (Pod jarugom) i Konjevratima, svoja su naselja podignuli uz sami rub polja koji je bio manje podložan poplavlivanju od središnjih dijelova polja. Iz tih razloga, trebalo bi računati kako su i neolitičke zajednice nastanjene u Smilčiću bile svjesne tih mogućnosti te kako bi u slučaju plavljenja pozicija Barica i Dugače, za podizanje naselja odabrale neke druge mikropozicije, kao npr. blage padine obližnje bore ili njena podnožja, a koje bi ih zaštitile od

¹⁴² Š. BATOVIĆ, 1984, 33; Osim što su svoje naselje podignuli na blažem uzvišenju, čini se kako su neolitičke zajednice u Tinju poduzele i druge radnje kako bi smanjile utjecaj kišnih padalina na odvijanje života unutar naselja. O tome svjedoče nakupine amorfnog kamenja koji su vjerojatno imali funkciju popločanja radi lakšeg komuniciranja naseljem (K. HORVAT, 2017, 81), iako nije isključena mogućnost kako je riječ o ostacima urušenih nastambi (Š. BATOVIĆ, 1984, 33) Slične formacije pronađene su i u danijskom naselju Barice kod Benkovca (B. MARIJANOVIĆ, 2012, 22). Treba napomenuti kako je takvo funkcionalno riješavanje navedenih problema tehnološki znatno jednostavnije u odnosu na formiranje čitavog niza rovova te kako ona nisu mogla imati funkcionalnu svrhu u slučaju poplavlivanja naseobinskog prostora.

¹⁴³ Š. BATOVIĆ, 1987, 12.

¹⁴⁴ K. HORVAT, 2017, 76.

¹⁴⁵ B. MARIJANOVIĆ, 2009, 13.

¹⁴⁶ Treba napomenuti kako su na ovom lokalitetu pronađen i kanal čija bi se namjena mogla odnositi na odvodnju viška vode (K. HORVAT, 2015, 15.)

¹⁴⁷ K. HORVAT, 2017, 50.

plavljenja naseobinskog prostora i bez poduzimanja značajnih poduhvata kao što je formiranje čitavog niza rovova. Ukoliko se mogu prihvatiti prethodne konstatacije o svjesnom i promišljenom odabiru naseobinskih mikropozicija, u kontekstu mogućnosti plavljenja dijelova polja na prostoru Ravnih kotara, tada bi se namjena rovova kao sekundarnih izvora vodnih resursa činila prihvatljivijom. Već je bilo spomena kako je razdoblje srednjeg neolitika, prema posljednim istraživanjima, donja relativno-kronološka granica rovova u Smilčiću te kako je ono obilježeno intezivnijom i složenijom naseobinskom dinamikom u odnosu na ranoneolitičku fazu. Iako još uvijek ne raspolažemo dovoljnom količinom podataka na temelju kojih bi bilo moguće odrediti barem približnu kvantitativnu vrijednost populacije koja je obitavala u Smilčiću, s obzirom na poduzete kulturne aktivnosti formiranja rovova te postojanja različitih naseobinskih pozicija koji ilustriraju složenost prostorno-naseobinske dinamike, moglo bi se pomišljati kako je navedeni karakter naseljavanja u direktnoj vezi s demografskim zahtjevima srednjeneolitičke zajednice, odnosno kako je razdoblje srednjeg neolitika u Smilčiću vrijeme potpuniye afirmacije i stabilizacije novog načina života, čime su stvoreni uvjeti za demografski rast zajednice.¹⁴⁸ Potpuno je izvjesno kako bi demografski potentnija zajednica zahtijevala intezivniju eksploataciju izvora Barice, posebno u vrućim, ljetnim mjesecima, kada su količine padalina, a time i vodni potencijal izvora Barice, dostizale minimalne vrijednosti. Primjereni odgovor na takve klimatološke uvjete i s njima povezanim vodnim potencijalima, bili bi upravo rovovi ukopani u vodonepropusnu zdravicu, čime bi se osiguralo zadržavanje kišnih oborina unutar kanala rovova.¹⁴⁹ Ukoliko se takva, pretpostavljena namjena rovova u Smilčiću promatra u kontekstu privrednih aktivnosti, tada bi ona dobila dodatno utemeljenje. Iako se o razvijenosti zemljoradnje može suditi isključivo na temelju indirektnih nalaza, kao što su žrvnjevi, sječiva s tragovima sjaj srpa te kamene sjekire,¹⁵⁰ poznato je kako je ratarska grana ovisnija o klimatološkim uvjetima, odnosno njenim godišnjim fluktuacijama, što zajedno s zabilježenom količinom životinjskih kostiju te morskih i kopnenih mekušaca i puževa, ukazuje kako su

¹⁴⁸ Upravo bi u tom demografskom potencijalu, koji se od vremena uspostavljanja kulturnih aktivnosti na Dugačama, a za kojeg bi se moglo pretpostavljati kako je riječ o nositelju opadajućeg danilskog kulturnog izraza, trebalo tražiti demografsku i kulturnu osnovu na kojoj će se razviti nova kulturna manifestacija na ovom prostoru (klasični Hvar).

¹⁴⁹ U tom kontekstu treba napomenuti kako su i drugi, rovovima ograđeni lokaliteti u Ravnim Kotarima smješteni unutar sličnih ambijentalnih okvira te kako su se zajednice u tim naseljima koristile istim ili sličnim izvorima vodnih resursa čiji je vodni potencijal, kao i u slučaju izvora Barice, direktno vezan uz količinu kišnih oborina. Tako je lokalitet Bribir-Krivače smješten u blizini potoka Bribirčica (S. B. MCCLURE, E. PODRUG, 2016, 123.), dok je nedavnim istraživanjima u Danilu otkriveno korito presušene rijeke iz neolitičkog razdoblja (D. MAGAŠ, A. BLAČE, 2010, 11). Neolitičkim zajednicama u Islamu Grčkom na raspolaganju su stajale lokve, izvori, jaruge itd. (K. HORVAT, 2017, 41). Međutim, navedene konstatacije treba promatrati isključivo u kontekstu mogućeg pravca razmišljanja o potencijalnoj namjeni rovova na tim lokalitetima, a nikako njihovo potpuno izjednačavanje s situacijom u Smilčiću.

¹⁵⁰ Š. BATOVIĆ, 1966, 76 i dalje; K. HORVAT, 2017, 49.

potonje, mobilnije privredne djelatnosti predstavljale glavninu privrednih aktivnosti srednjeneolitičkih zajednica. Na iznimnu važnost stočarstva u strategiji preživljavanja srednjeneolitičkih zajednica u Smilčiću, mogli bi ukazivati i nalazi ritona za koje mnogi vjeruju kako su bili korišteni u obredima povezanim s plodnošću stoke,¹⁵¹ ali i dviju keramičkih figurica s prikazom goveda ili svinje za koje bi se također moglo promišljati kako su i one odražavale važnost stočarske djelatnosti.¹⁵² Intezivnija stočarska djelatnost zahtijevala bi povećanu eksploataciju vodnih resursa, čime bi se rovovi, ukopani u vodonepropusnu zdravicu, iskazivali od ključne važnosti za osiguravanje dostatnih količina vodnih resursa u trenutcima kada sami izvor Barice možda nije mogao odgovoriti svim potrebama zajednice i njenim privrednim aktivnostima.

S obzirom kako je formiranje opkopnih rovova predstavljalo značajan tehnološki poduhvat za zajednice na tom stupnju razvoja, trebalo bi promišljati i o društvenoj dimenziji takvih poduhvata, odnosno društvenoj percepciji takvih formacija, posebno ukoliko je njihova namjena bila povezana uz osiguravanje temeljnog resursa za stabilan razvoj zajednice. I dok se za manje, tkz. C-rovove (*eng. C-ditches*)¹⁵³ može prihvatiti mogućnost kako su služila za svrhe jedne obitelji koja ih je bila u stanju sama iskopati,¹⁵⁴ potpuno je izvjesno kako su veći rovovi zahtijevali kolektivni napor čitave zajednice te kako su oni, u skladu s tim, predstavljali zajedničku, kulturološku vrijednost. U arheološkom kontekstu, termin zajednice odnosi se se na skupinu pojedinaca koji su svoju međusobnu povezanost temeljili na suživotu u odnosu na zajednički krajolik, koji je svaki za sebe, imao svoje specifične zahtjeve i/ili na temelju zajedničkih, samosvojnih vrijednosti.¹⁵⁵

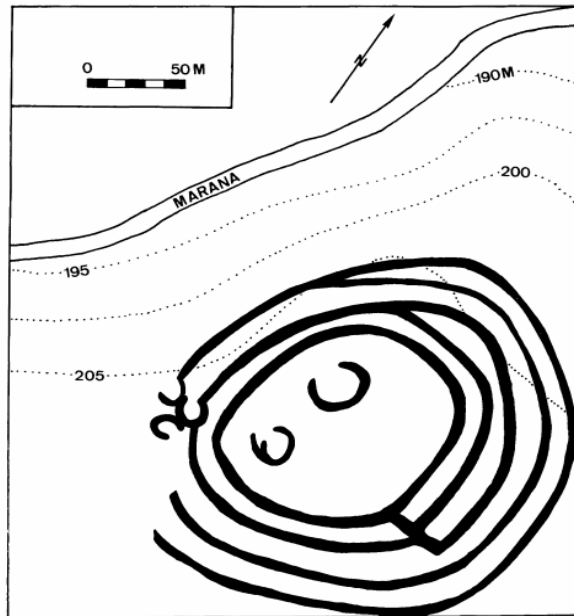
¹⁵¹ Za iznesena mišljenja o namjeni ritona vidi: J. KOROŠEC, 1958, 135; D. GARAŠANIN, 1968, 250; , A. BENAC, 1973, 38; B. ČOVIĆ, 1976, 24; Š. BATOVIĆ, 1979, 559; S. PERIĆ, 1996, 21-66; O. RAK, 2008, 20-46, 170-173.

¹⁵² Š. BATOVIĆ, 1979, 550.

¹⁵³ Takvi rovovi vrlo su česta pojava na ograđenim neolitičkim naseljima u južnoj Italiji (R. SKEATES, 2015, 3, 5; R. SKEATES, 2000, 164-165; A. TUNZI, 2016, 32, 34; R.D. WHITEHOUSE, 2014, 62; C. MALONE, 2003, 253; M. A. TAFURI et al, 2014, 144; A. MONACO-ROMA, 2011, 69).

¹⁵⁴ R. D. WHITEHOUSE, 1968, 356.

¹⁵⁵ R. B. SALISBURY, 2012, 205 i dalje.

Slika 17. Primjerak C-rovova unutar ograđenja s lokaliteta Lagnano da Piede na prostoru Tavoliere (Preuzeto: R. SKEATES, 2000, 160; Fig. 2)

U kontekstu stvaranja društvenog identiteta zajednice u odnosu na krajolik, treba ponoviti kako bi se srednjeneolitičko razdoblje u Smilčiću moglo smatrati prosperitentnim razdobljem ondašnjih zajednica. Stabilan razvoj zajednice mogao je posljedično utjecati na osnaživanje društvenog identiteta, koji se dijelom temeljio i na prostornoj dimenziji, odnosno mikrokrajoliku koji je pružao prirodne osnove općeg društvenog razvoja, temeljen čega je neolitička zajednica vrlo lako mogla poistovječivati svoj vlastiti društveni identitet s tim životno važnim mikropozicijama.¹⁵⁶ S obzirom kako rovovi, u tome pogledu, predstavljaju prve tragove ljudskog utjecaja na mikrokrajolik, odnosno određeni vid njegove domestikacije kako bi bio primjereniji neolitičkom načinu života i potrebama ondašnjih zajednica (osiguravanje dostatnih količina vodnih resursa), može se kazati kako su i oni imali ulogu u stvaranju preduvjeta za stabilan razvoj zajednice, a posljedično na jačanje prostorne dimenzije društvenog identiteta.¹⁵⁷ Njihova društveno-simbolična važnost mogla bi se promatrati i u kontekstu privrednih strategija srednjeneolitičkih zajednica u Smilčiću, a u kojoj prema svemu sudeći, prevladavaju stočarska i sakupljačka djelatnost koje su zahtijevale eksploataciju šireg ambijentalnog okruženja, odnosno održavanje određene razine mobilnosti. U mobilnijim strategijama preživljavanja, unutar pretežito ravničarskog krajolika, bez vidljivijih i preciznijim prostornih odrednica, rovovi su mogli, na simboličan način, označavati i određeni vid prvenstva jedne zajednice nad

¹⁵⁶ R. SKEATES, 2000, 173.

¹⁵⁷ Pri tomu nisu izgubljeni iz vida procesi krčenja šumskih prostora i sječe divlje vegetacije kako bi se stvorili pašnjaci i/ii agrikulturno iskoristivi prostori.

pravom naseljavanja i gospodarskog iskorištavanja ovih mikropozicija i nakon što se većina privrednih aktivnosti odvijala izvan naselja, odnosno određeni vid teritorijalnog određenja neolitičke zajednice i njenog društvenog identiteta. S druge strane, za vjerovati je kako je zajedničko sudjelovanje u stvaranju i održavanju načina života, u kojima su, po svoj prilici, svoju ulogu imali i rovovi, imalo utjecaj na jačanje društvene povezanosti (svijesti) i snažnije njegovanje samosvojnih, zajedničkih vrijednosti, koje su ih, baš poput rovova, odjeljivali od ostalog prostora i drugih istovremenih zajednica. Tako su rovovi mogli, osim pretpostavljene primarne funkcionalne namjene, svojim općim, društvenim značajem, postati sastavni dio materijalne kulture i kao takvi utjecali i na kulturološko ponašanje zajednice i osobnog osjećaja njihovoj pripadnosti. Ukoliko ograđenja promatramo kroz takvu, više kulturološku dimenziju, primjena takvog naseobinskog obrasca u neolitičkom razdoblju Dalmacije, ne bi bilo ništa drugo no nastavak na početku neolitika, među zajednicama ovog prostora, uspostavljene kulturne tradicije ograđivanja naselja, koja je zbog svog značaja u funkcioniranju naselja i/ili odvijanju privrednih aktivnosti te formiranju i održavanju novih društveno-ekonomskih odnosa i njihove percepcije, ušla u kulturnu svijest lokalnih zajednica i nije napuštena sve do kraja neolitičkog razdoblja.

Već je bilo riječi kako su ograđena naselja zabilježena duž europskog kontinenta, te kako bi trebalo izbjegavati njihovo uopćavanje unutar širokih geografskih i vremenskih okvira. Unatoč tomu, čini se kako bi isto tako, zbog općih sličnosti načina života unutar gotovo istih ambijentalnih karakteristika,¹⁵⁸ relativno usporednog kulturnog razvoja, mnogostrukih međusobno ostvarenih kontakata,¹⁵⁹ bilo pogrešno ne ukazati na isti fenomen zabilježen na suprotnoj jadranskoj obali. Ograđena neolitička naselja zabilježena su u čitavoj Italiji, međutim njihova najveća koncentracija nalazi se na prostoru Apulije (JI Italija),¹⁶⁰ s kojim su neolitičke zajednice na našoj obali srednjeg i južnog Jadrana uspostavili najintezivnije kulturne odnose, koje su osim keramičkih stilova kao najizrazitijeg pokazatelja, uključivale i slične obrasce komunalnog uređenja naselja. U kontekstu društveno-simboličnog značaja ogradnim sistema, treba napomenuti kako je i na tom prostoru, kao dio privrednih strategija, održavana određena

¹⁵⁸ Riječ je o pretežno ravničarskom krajoliku kojeg isprekidaju tek blaža uzvišenja (vapnenačka ili terasasta) na kojima su podignuta većina neolitičkih naselja (P. GENTILE, 2014, 4).

¹⁵⁹ Takvi odnosi posvjedočeni su nalazima impresso keramike koja je zastupljena na obje strane Jadrana, zatim *figulina* keramikom te višebojnom slikanom keramikom Scaloria Basso, Scaloria d' Alto te Serra d' Alto stila. Međusobne veze potvrđuju i druge vrste artefakata kao što su kremen, opsidijan i sjekire kampinijenskog tipa (M. SPATARO, 2002, 11-12; B. MARIJANOVIĆ, 2004; B. MARIJANOVIĆ, 2005, 68-76; B. RADIĆ, D. ČEČUK, 2005; Š. BATOVIĆ, 1966, 125-137; Š. BATOVIĆ, 1979, 518-521, 528, 565, 568-570, 625-627; N. PETRIĆ, 2004, 199).

¹⁶⁰ R. SKEATES, 2015, 780-794; R. D. WHITEHOUSE, 2014, 57-78.

razina mobilnosti te kako na mnogim, rovovima ograđenim naseljima postoje tragovi koji ukazuju na njihovo periodično korištenje.¹⁶¹ Štoviše, njihova društveno-simbolična važnost još je snažnije posvjedočena brojnim ukopima unutar rovova, koji su se po svoj prilici uglavnom odvijali nakon što su takva naselja već bila napuštena.¹⁶² Ukoliko ograđena naselja gledamo kroz više kulturološku dimenziju, čini se kao bi se, barem načelno, fenomen ograđivanja naselja rovovima trebalo pridružiti budućim proučavanjima karaktera i dinamike međusobnih odnosa neolitičkih zajednica s obje strane Jadrana.¹⁶³

¹⁶¹ C. DELANO-SMITH, 1967, 204; R. SKEATES, 2000, 177.; Neki autori smatraju kako su ograđenja većih površina na prostoru Tavoliere, kao npr. na naselju Passo di Corvo služila za sezonske djelatnosti ispaše i ratarskih radova (M.A. TAFURI et al, 2014, 153 i dalje.)

¹⁶² R. D. WHITEHOUSE, 2014, 72; R. SKEATES, 2000, 180.

¹⁶³ To se prvenstveno odnosi na impresso keramiku koja je zastupljena na obje strane Jadrana, zatim na *figulina* keramiku te višebojnu slikanu keramiku Scaloria Basso, Scaloria d' Alto te Serra d' Alto stila Međusobne veze potvrđuju i druge vrste artefakata kao što su kremen, opsidijan i sjekire kampinijenskog tipa (M. SPATARO, 2002, 11-12; B. MARIJANOVIĆ, 2004; B. MARIJANOVIĆ, 2005, 68-76; B. RADIĆ, D. ČEČUK, 2005; Š. BATOVIĆ, 1966, 125-137; Š. BATOVIĆ, 1979, 518-521, 528, 565, 568-570, 625-627; N. PETRIĆ, 2004, 199).

5. Zaključak

Zahvaljujući dobroj istraženosti (sustavnim i revizijskim iskopavanjima), provedenim multidisciplinarnim analizama arheoloških ostataka, iznimno povoljnim, za neolitički način života ambijentalnih uvjeta, područje današnje općine Smilčić, zauzima nezaobilazno mjesto pri proučavanju sadržaja, karaktera i dinamike procesa prihvaćanja „neolitičkog paketa“ na istočnom Jadranu. Smilčić je smješten na središnjem dijelu Ravnih Kotara, prostoru kojeg određuje, u istočnojadranskim okvirima, široka zaobalna zona. Ta odrednica ističe se vrlo važnom pri proučavanju neolitičkog razdoblja na istočnom Jadranu. Na ostalim dijelovima obale, gdje je zaobalna zona, uslijed uzdizanja dinarskog gorja znatno uža,¹⁶⁴ kao npr. na splitsko-kaštelanskom prostoru, ili je gotovo nepostojeća kao npr. na podvelebitskom i makarskom području te jugoistočno od Neretve, neolitički nalazi u pravilu su vezani za pećinska nalazišta¹⁶⁵ u otočnim krajolicima bez prirodnih mogućnosti za usvajanje svih sastavnica neolitičkog paketa.

U geološkom pogledu, neolitički položaji označeni toponimima Barica i Dugače, nalaze se na sinklinali prekrivenoj naslagama iz vremena gornjeg pleistocena i kvartara, odnosno njegovog najmlađeg razdoblja - holocena. Pleistocenske naslage lesa pogodovale su razvoju plodnih tla koji su u neolitiku, ali i u današnjem razdoblju, predstavljali okosnicu ratarske proizvodnje. Iznimno bitnim za naseljavanje ovog prostora pokazali su se slojevi vodonepropusne gline ispod pleistocenskih naslaga. U krajoliku bez većih, stalnih tekućica, navedene naslage omogućavale su zadržavanje kišnih oborina, a posredno, formiranje vrela i potoka, kao što je to npr. Barica, a koji su potom predstavljali osnovnu prostornu odrednicu osnivanja naselja. Izvori gline ujedno su se mogli koristiti i kao sirovina za izradu keramičkih posuda. Okolna vapnenačka uzvišenja koristila su se za stočarske aktivnosti i eksploatiranje kamenih sirovina. Unutar vegetacijskog sastava prevladavalo je nisko rasklinje, uslijed čega nije bilo potrebe za krčenjem većih šumskih površina kako bi se stvorili pašnjaci ili agrarno iskoristivi prostori, već je bila dovoljna ona količina koja je zadovoljavala potrebe za ogrjevnim i građevnim materijalom. Blagi reljef bez značajnijih fizičkih i vizualnih ograničenja, s iznimno dobro razvijenom obalom, osim gospodarskom, pogodovao je i kulturnom razvoju koji je bio u stalnim i neometanim kontaktima s *cirkummediteranskim* kulturnim kompleksom.

¹⁶⁴ Šira zaobalna zona nalazi se u dolini rijeke Neretve, preko koje je obalni pojas povezan s jadranskim zaleđem, odnosno Hercegovinom.

¹⁶⁵ Izuzetak može predstavljati moguće nalazište na otvorenom kod Makarske (B. MARIJANOVIĆ, 2007, 12).

S povremenim prekidima, naseobinski kompleks u Smilčiću bio je naseljen u ranom i srednjem, a možda i u kasnom neolitiku. Prema svemu sudeći, na temelju kulturnog iskustva uspostave naselja na Barici iz vremena ranog neolitika, epihorska populacija, sada kao nositelj kulturnog izraza nazvanog “danilska kultura”, na početku srednjeg neolitika ponovno obnavlja život na istom mjestu. Međutim u tome razdoblju naseobinski areal više nije ograničen isključivo na poziciju Barica, već je on obuhvaćao širi prostor čiju jugoistočnu granicu za sada predstavlja sustav rovova na poziciji Dugače. Kao mjesto rasprostiranja neolitičkih nalaza, Dugače su zabilježene u arheološkoj literaturi prilikom objave rezultata istraživanja prvih, sustavnih iskopavanja na obližnjim Baricama. Međutim, tada su prikupljeni isključivo površinski keramički nalazi te nisu zabilježeni obrisi negativnih elemenata.

U ovom radu opisani su rezultati arheološkog rekognosciranja i probnog iskopavanja na položaju Dugače. Obraden je prikupljeni arheološki materijal s kratkim osvrtom na njihovu relativno-kronološku i kulturnu poziciju te fenomen ograđivanja neolitičkih naselja u Dalmaciji. Najveći broj nalaza pripada keramičkim ulomcima, dok su u manjim količinama pronađene životinjske kosti te pojedinačni nalazi kremene strelice i koštanog probojka. Ukupno je prikupljeno 310 keramičkih ulomaka koji svojim stilsko-tipološkim karakteristikama odgovaraju srednjeneolitičkoj keramografskoj produkciji u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. Većina ulomaka prikupljena je unutar kanala rova (Sj 2), a manjim dijelom i u prirodno formiranim slojevima na dnu te iznad kanala rova (Sj 3 i 1). Na temelju stratigrafske slike može se potvrditi kako je formiranje rova započeto s razine zdravice te kako je riječ o prvoj kulturnoj aktivnosti na ovom položaju.

Pronađeni keramički materijal pripada danilskoj kulturi, čime je određena osnovna relativno-kronološka i kulturna datacija rova na Dugačama. Osnovna kulturološka odlika keramičkih ulomaka jest njihov degenerirajući karakter u odnosu na klasičnu danilsku keramografiju. Nedostatak ulomaka fine danilske keramike – *figuline*, onemogućio je klasičnu podjelu na grubu i finu keramiku. Ipak, među prikupljenim ulomcima moguće je prepoznati one, koji se po svojim tehnološkim i stilskim karakteristikama, ističu među ostalim materijalom. Ta keramička kategorija izdvojena je kao finije obrađeni materijal. Većina prikupljenih ulomaka posuda pripada gruboj keramici, tamne ili smeđo-crvenkaste boje površine, na kojoj je provedeno tek osnovno zaravnivanje. Pri pripremi smjese za izradu posuda korištena je veća količina usitnjenog vapnenca i kalcita. Unutar kategorije finije obrađenog materijala ulaze primjerci monokromne te tamno pečene i glačane keramike. Glinena smjesa korištena za izradu ove keramičke kategorije sadržavala je manju količinu vapnenačkih i kalcitnih primjesa u

odnosu na prethodnu kategoriju. Isto tako, debljina njihovih stijenki je u pravilu manja, a površina, zahvaljujući postupku glačanja, znatno bolje obrađena. Monokromija posude dobivala se nanošenjem fine i dobro pročišćene gline različitih tonova – smeđih, žućkastih i crnih. Petrografske i mineraloške analize koje su provedene na keramičkim ulomcima s obližnjih Barica, dozvoljavaju pretpostavku kako su i u slučaju nalaza s Dugača, eksploatirana lokalna ležišta gline

Zabilježeni oblici posuda odgovaraju oblicima tipičnim za srednji i kasni neolitik u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. Riječ je o različitim tipovima zdjela i zdjelica, dok se izvan toga tipa posuda, može tek pretpostaviti postojanje jednog primjerka šalice. Dakle, tipološka tablica osiromašena je u odnosu na druga nalazišta za razne varijante lonaca, posuda na nozi i ritona. Polovicu svih tipološko odredivih ulomaka predstavljaju otvorene zdjele, koje su i inače najzastupljeniji srednjeneolitički oblik na ovom prostoru. U manjem broju zastupljene su loptaste zdjele, bikonične zdjele, zdjele s blago stegnutim obodom te zdjela blagog S profila. Jedini primjerak perforacije zabilježen je na vratnom segmentu otvorene zdjele.

Ukrasni sustav određen je jednostavnom geometrijskom koncepcijom, za čije izvođenje je korištena samo jedna tehnika – urezivanje. Pri tome su se koristila dva različita instrumenta – jedan oštiji, koji je ostavljao uže i pliće udubine te nešto tuplji predmet, čiji su rezultat širi i dublji urezi, ponekad nalik na žlijeb. Na najvećem broju ukrašenih ulomaka izvedena je vodoravna linija pri obodu ili prijelazu u rameni segment posude. U pojedinim slučajevima ona je bila sastavni dio složenije ukrasne koncepcije, u kojoj je predstavljala gornju granicu ukrasnog polja, unutar kojeg su izvedeni geometrijski motivi rombova i/ili cik-cak uzoraka. Takav ukrasni sustav pokazuje najbliže analogije s nalazima iz mlađih slojeva danilske faze na Barici te onima iz Islama Grčkog (Graduša-Lokve). U oba slučaja riječ je o opadanju kulturnog izraza u odnosu na klasične faze danilske kulture, odnosno o opadajućoj preciznosti geometrijske koncepcije. Iako su u ranijoj literaturi takvi keramografski elementi označeni kao predstavnici kasnoneolitičke ukrasne koncepcije u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji, koja se razvijala neovisno od klasičnog hvarskog stila na dalmatinskim otocima, rezultati istraživanja lokaliteta Velištak (Čista Mala) u zaleđu Šibenika, doveli su u pitanje takvo shvaćanje kulturnog razvoja kasnoneolitičkih zajednica u unutrašnjosti srednje i sjeverne Dalmacije. Naime, na tome lokalitetu zabilježene su isključivo keramičke posude, koje se na temelju tehnika i motiva ukrašavanja, mogu dovesti u vezu s keramičkim posudama iz hvarskih slojeva u Grapčevoj špilji na Hvaru i Veljoj špilji na Korčuli, a kakve nisu prepoznate među nalazima koji su ranije označeni kao predstavnici tkz. smilčićke varijante hvarske kulture. Na ispravnost takvog

datiranja keramičkih posuda s Velištaka ukazivali su i apsolutni datumi (4900-4700. BC.), koji odgovaraju najranijim fazama klasične hvarske kulture na dalmatinskim otocima. Navedeni rezultati istraživanja neolitičkog naselja u Velištaku, ukazuju kako keramički nalazi s Dugača ne bi smjeli izlaziti izvan kronološkog i kulturnog okvira srednjeg neolitika.

Osim keramičkih nalaza, u proučavanju neolitičkog razdoblja na istočnom Jadranu, zanimljivost predstavlja i sustav opkopnih rovova. Riječ je o trostrukim usporednim rovovima polukružnog presjeka (eng. *U-ditches*) s linearnim smjerom pružanja u pravcu sjever-jug. Između njih, nalazi se dodatni rov potkovastog oblika (eng. *C-ditches*). Neolitički lokaliteti s rovovima nisu nepoznata pojava u Dalmaciji, no za daljnje razumijevanje njihove uloge u funkcioniranju naselja i/ili kulturno-društvenih implikacija, biti će potrebno provesti brojna, multidisciplinarna istraživanja koja će omogućiti uvid u različite dimenzije neolitičkog života. Pri tome se misli na utvrđivanje geoloških, pedoloških, hidrografskih, vegetacijskih i klimatoloških karakteristika užeg ambijentalnog okvira svakog od nalazišta s nekom vrstom ograde, ali i na privredne strategije i kulturno-društvene odrednice, ili jednostavnije rečeno, načina života onodobnih zajednica. Ograničeni karakter probnog iskopavanja omogućio je tek spoznaje o osnovnim stratigrafskim i kulturno-kronološkim odnosima. Slijedom toga, za sada nije moguće u potpunosti predvidjeti namjenu sustava rovova na Dugačama. Tako su u radu navedena, u europskoj literaturi dostupna razmišljanja o razlozima ograđivanja naselja. Neka od njih, barem na ovom stupnju istraženosti, mogu se odbaciti u kontekstu Dugača. Čini se kako funkcionalna dimenzija najviše uporišta ima u pogledu osiguravanja dostatnih količina vodnih resursa u trenutcima kada su, uslijed klimatoloških uvjeta ranog holocena, količine kišnih padalina u ljetnim mjesecima o kojima je direktno ovisio vodni potencijal izvora Barice, dostizale minimalne količine u odnosu na zimske mjesece. Tako bi se prilikom kišnih padalina, unutar kanala rovova ukopanih u vodonepropusnu zdravicu zadržavala voda koja se potom se mogla koristiti kao dodatni izvor vodnih resursa. Međutim, moderna arheološka istraživanja, koja se bave problemom ograđivanja naselja, u prvom redu rovovima, idu u smjeru njihove višestruke dimenzije. Osim pretpostavljene funkcionalne namjene, rovovi su kao zajednička vrijednost zajednice, mogli imati i društveno-simboličnu dimenziju, odnosno utjecati na stvaranje snažnijeg osjećaja pripadnosti zajednici i njenom identitetu u odnosu na druge istovremene zajednice.

6. Literatura

- BAR-YOSEF O. 1986. – The Walls of Jericho: An Alternative Interpretation, *Current Anthropology*, 27/2, Chicago, 157-162.
- BARNA P. J., PÁSZTOR E. 2010. - Two Neolithic Enclosures at Sormás-Törökföldek (SW-Transdanubia, Hungary) and their possible geometrical and astronomical role. Case study, in: *Monumental Questions: Prehistoric Megaliths, Mounds, and Enclosures*, Calado D., Baldia M., Boulanger M. (eds.), BAR International Series 2122, Oxford, 119–125.
- BARNA J. P., TOKAI Z. M., PÁSZTOR E., EKRE I., PUSZTA S., PUTZA A., BUSZNYÁK J., BIRÓ K. T., SZÁRAZ C. 2016. - Late Neolithic Circular Ditch Systems in Western-Hungary. Overview on the present stage of research in Zala County, Hungary. in: *Centenary of Jaroslav Palliardi's Neolithic and Aeneolithic Relative Chronology (1914 – 2014)*, Kovárník, J. (ed.), University of Hradec Králové. Philosophical Faculty, Hradec Králové, 309-336.
- BATOVIĆ Š. 1966. - *Stariji neolit u Dalmaciji*, Zadar.
- BATOVIĆ Š. 1979. - Neolitik, *Praistorija jugoslavenskih zemalja, II*, Sarajevo, 473- 634.
- BATOVIĆ Š. 1984. - Rekognosciranje sjeverne Dalmacije u godini 1983, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XVI/br 3, Zagreb, 39-42.
- BATOVIĆ Š. 1987. - Islam Grčki- nalazi od paleolitika do ranog brončanog doba, *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, XV, Ljubljana, 11-107.
- BEKIĆ L., PEŠIĆ M., SCHOLZ R., MEŠTROV M. 2015. - Podvodna arheološka istraživanja na prapovijesnom nalazištu Pakoštane-Janice, *Diadora*, 29, Zadar, 7-22.
- BENAC A. 1957. - Crvena stijena – 1955 (I-IV stratum), *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, arheologija*, SV. XII, Sarajevo 1957.
- BENAC A. 1958. – Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica, *Naučno društvo Bosne i Hercegovine*, Djela X, Sarajevo.
- BENAC A. 1973. - Obre I – neolitsko naselje starčevačko-impresso i kakanjske kulture na Raskršću, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, N.S. XXVII/XXVIII, Sarajevo, 5-171.

BLAĆE A. 2014. - Prilog poznavanju regionalne strukture primorske Hrvatske - regionalizacija ravnokotarskog prostora, *Geoadria*, 19, Zadar, 129-145.

BORIĆ D., HANKS B., ŠLJIVAR D., KOČIĆ M., BULATOVIĆ J., GRIFFITHS S., DOONAN R., JACANOVIĆ D. 2018. - Enclosing the Neolithic World: A Vinča Culture Enclosed and Fortified Settlement in the Balkans, *Current Anthropology Volume 59, Number 3*, Chicago, 336-346.

BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ K. 2012. - Neki aspekti naselja i nastambi u Istri u prapovijesti, *Tabula* 10, 7-38.

CHAPMAN J., GAYDARSKA B. 2006. - Does enclosure make a difference? A view from the Balkans, in: *Enclosing the Past: inside and outside in prehistory*, Harding A., Sievers S., Venclová N. (eds.), Sheffield Archaeological Monographs 15, Sheffield, 24–43.

CHRISTENSEN J. 2004. - Warfare in the European Neolithic, *Acta Archaeologica vol. 75*, Copenhagen, 129–156.

ČEČUK B., RADIĆ D., 2003. - Vela Spila, naslage gornjeg pleistocena i donjeg holocena, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 95, Split, 7–51.

ČEČUK B., RADIĆ D., 2005. - *Vela Spila. Višeslojno pretpovijesno nalazište – Vela Luka, otok Korčula*. Centar za kulturu Vela Luka, 2005.

DARVILL T., THOMAS J. 2001. - Neolithic enclosures in Atlantic northwest Europe: Some recent trends, in: *Neolithic Enclosures in Atlantic Northwest Europe*, Darvill T., Thomas J. (eds.), Neolithic Studies Group Seminar Papers 6, Oxbow Books, Oxford, 1–23.

DELANO-SMITH C. 1967. - Ancient Landscapes of the Tavoliere, Apulia, *Transactions of the Institute of British Geographers*, No. 41, 203-208.

DIMITRIJEVIĆ S. 1979. – Neolitik, *Praistorija jugoslavenskih zemalja II*, Sarajevo, 263-303.

DORMOY I., PEYRON O., COMBOURIEU NEBOUT N., GORGING S., KOTTHOFF U., MAGNY M., PROSS J. 2009. - Terrestrial climate variability and seasonality changes in the Mediterranean region between 15 000 and 4 000 years BP deduced from marine pollen records, *Climate of the Past*, 5, 615-632.

FORENBAHER S., KAISER T. 2000. – Grapčeva špilja i apsolutno datiranje istočnojadranskog neolitika, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 92/1999, 9-34.

FORENBAHER S., MIRACLE P. T. 2006. - *Pretpovijesni stočari sjeverne Istre: Arheologija Pupićine peći, sv. 1, Monografije i katalogi 14*, Arheološki muzej Istre, (ur./eds.: P. T. Miracle i S. Forenbaher), Pula, 163-224.

FORENBAHER S., MIRACLE P. T. 2006a. – The spreading of farming in the Eastern Adriatic, *Documenta Praehistorica XXXIII*, Ljubljana, 89-100.

FORENBAHER S., KAISER T. 2008. – *Grpčeva špilja: Pretpovijesni stan, tor i obredno mjesto*, Književni krug, Split.

FORENBAHER S., KAISER T., MIRACLE P. T. 2013. - Dating the East Adriatic Neolithic, *European Journal of Archaeology*, Vol. 16, No 4, 589-609.

GARAŠANIN M. 1979. - Neolitik, *Praistorija jugoslavenskih zemalja, II*, Sarajevo, 79- 212.

GENTILE P. 2014. - Neolithic Settlements of the Tavoliere di Puglia (Foggia, southern Italy). Topographic Analysis, Interpretation and Restitution of Archaeological Traces in Aerial Photographs, *LAC 2014 Proceedings*, 1-8.

GOLITKO, M., KEELEY, L. H., 2007. - Beating ploughshares back into swords: warfare in the Linearbandkeramik, *Antiquity* 81, 332–342.

HORVAT K. 2015. – Polje niže Vrceolja – nalazište ranog neolitika na benkovačkom području, *Vijesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 108, 9-35.

HORVAT K. 2017. – *Ambijentalne osnove razvoja neolitičkih zajednica istočnog Jadrana- primjer benkovačkog područja*, (disertacija/PhD thesis) Zadar.

HORVAT K., VUJEVIĆ D. 2017. – Pokrovnik – materijalna kultura neolitičkog naselja, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 34, 2017.

Izvještaj o rekognosciranju općine Smilčić, 2017. Zadar.

JANKOVIĆ I., MARIJANOVIĆ B., ČAVKA M., CARIĆ M., NOVAK M. 2020. - A case of probable interpersonal violence from the Early Neolithic site at Smilčić, Croatia, *International Journal of Osteoarcheology* (Online Version of Record before inclusion in an issue).

JURIĆ I., BOGUNOVIĆ M., ĐIKIĆ M. 2001. – Značajke poljoprivredne proizvodnje u naseljima starčevačke kulture na prostoru između Vinkovaca i Slavenskog Broda u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, God. 10 (2001), Br. 6 (56), 1131-1158.

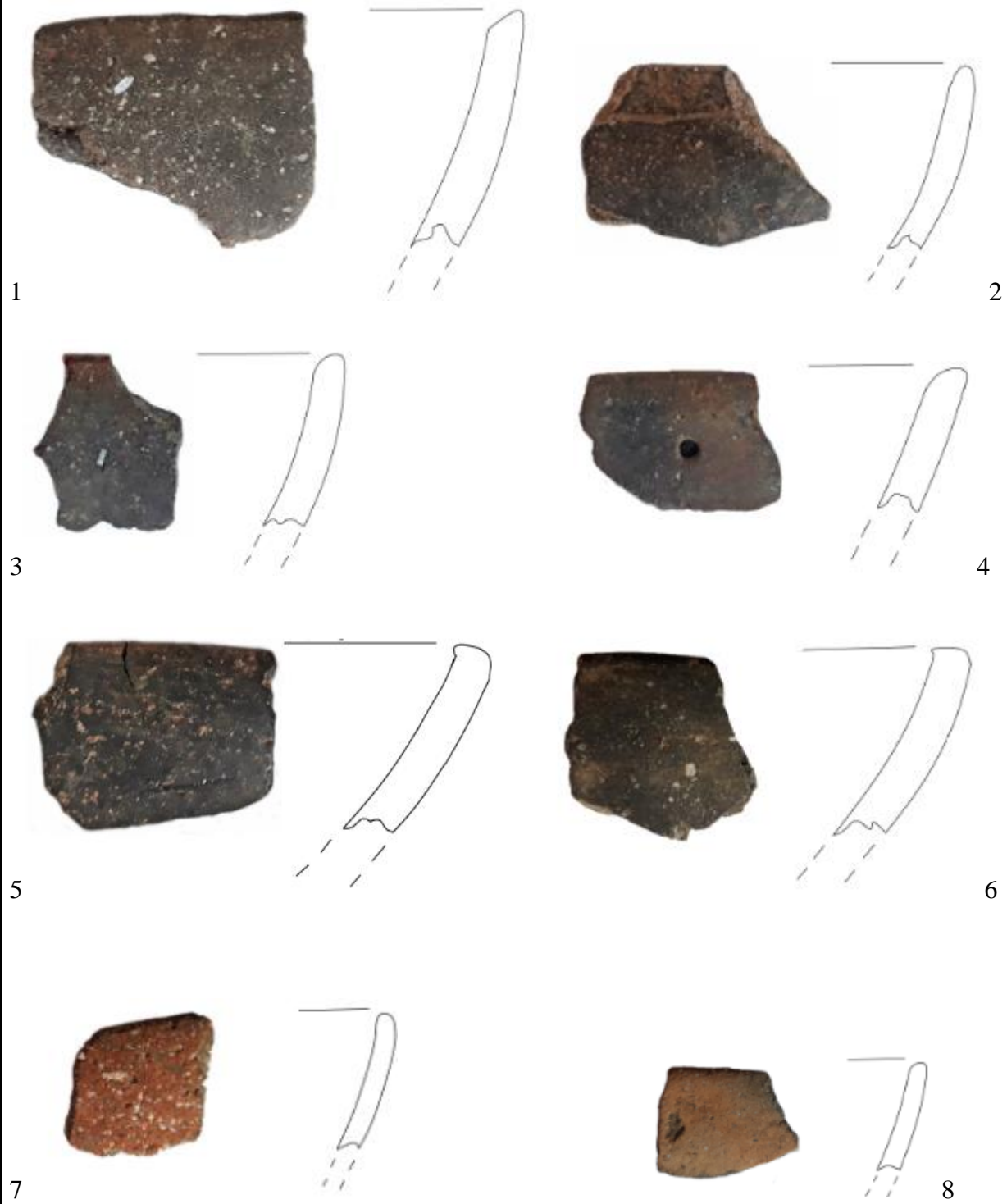
- KALAFATIĆ H., ŠILJEG B. 2018. - KRUGOVI PARNJACI: novi uvidi u neolitičke obrasce naseljavanja, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 35, 2018.
- KARAVANIĆ I. 2017. - Velika pećina u Kličevici (Raštevici) kod Benkovca: nalazište neandertalskih izrađevina, *Subterranea Croatica* 23, Karlovac, 42-45.
- KOKKINIDOU D., NIKOLAIDOU M. 1999. - Neolithic enclosures in Greek Macedonia: Violent and Non-Violent Aspects of Territorial Demarcation, in: *Ancient Warfare: Archaeological Perspectives*, Carman J., Harding A. (eds.), Sutton, Stroud, 89–99.
- KOMŠO D., 2006. - Kargadur, *Hrvatski arheološki godišnjak* 2/2005, 212-214.
- KOMŠO D. 2007. - Kargadur, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 3/2006, 233-235.
- KONCANI UHAČ I. 2009 Zambratija – uvala, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 5/2008, Zagreb, 396-399.
- KOROŠEC J. 1958. - *Neolitska naseobina u Danilu Bitinju*, Zagreb.
- KOROŠEC J, 1960. – Neolit na Krasu in v Slovenskem primorju, *ZGČ XIV*, Ljubljana, 1960.
- KOROŠEC J. 1964. - *Danilo in danilska kultura*, Ljubljana.
- KOROŠEC J., KOROŠEC P. 1974. - Bribir i njegova okolica u prapovijesno doba, *Diadora*, 7, Zadar, 5-33.
- KRZNARIĆ-ŠKRIVANKO M. 2003. – Neki naseobinski lokaliteti na eponimnom lokalitetu sopotske kulture, *Opvsacula Archaeologica* 27, Zagreb, 63-69.
- MAGAŠ D. 2009. - Geografski čimbenici nastanka i razvoja neolitskog naselja, (ed./ur.: B. Marijanović), *Crno vrilo* 2, Zadar, 7-23.
- MAGAŠ D., BLAĆE A. 2010. - Geomorfološka obilježja Danilskog polja kod Šibenika kao osnova historijsko-geografskog razvitka, *Geoadria*, 15/1, 5-29.
- MAJCEN Ž., KOROLIJA B. 1970. - Značajan profil naslaga Ravnih kotara i zadarskog otočja, *Geološki vjesnik*, 23, Zagreb, 103-112.
- MALONE C. 2003. - The Italian Neolithic: A Synthesis of Research, *Journal of World Prehistory*, Vol. 17, No. 3, 236-312.
- MARKOVIĆ Č. 1985. - *Neolit Crne Gore*, Beograd, 1985.

- MARKOVIĆ, Č. 2006. – *Arheologija Crne Gore*, Podgorica, 2006.
- MARIJANOVIĆ B. 1981. – Ravlića pećina (Peć Mlini), *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, 35-36 (1980-1981), Sarajevo, 1981, 1-97.
- MARIJANOVIĆ B. 2003. - Geomorfološke osnove naseljavanja jadranskog područja u neolitiku, *Histria Antiqua*, 11, Pula, 107-117.
- MARIJANOVIĆ B. 2003a. - Višeznačnost vode u životu prapovijesnih zajednica na jadranskome području, *Histria Antiqua*, 10, Pula, 45-55.
- MARIJANOVIĆ B. 2003b. – *Eneolitik i eneolitičke kulture u Hercegovini*, Mostar.
- MARIJANOVIĆ B. 2004. – Transjadranska trgovina u neolitiku, *Histria Antiqua*, 12, Pula, 103-108.
- MARIJANOVIĆ B. 2005. - *Gudnja- višeslojno prapovijesno nalazište*, Dubrovnik.
- MARIJANOVIĆ B. 2007. – Neka pitanja ranog neolitika istočnog Jadrana, *Archaeologia Adriatica*, I, 7-54.
- MARIJANOVIĆ B. 2009. – *Crno vrilo I*, Sveučilište u Zadru, 2009.
- MARIJANOVIĆ B. 2012. - Barice - naselje danilske kulture u Benkovcu, *Archaeologia Adriatica*, 6, Zadar, 1-30.
- MARIJANOVIĆ B. 2014. – Prilog strategiji istraživanja neolitika na Jadranu, *Archaeologia Adriatica*, Vol. 7 No. 1, 77-94.
- MARIJANOVIĆ B. 2017. - Pokrovnik – primjer ograđenoga neolitičkog naselja, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 34, 2017.
- MARIJANOVIĆ B., HORVAT K. 2016. - Počeci naseljavanja na području Zemunika, *Zemunik u prostoru i vremenu*, (ur./eds.: J. Faričić, Z. Dundović), Zadar, 48-67.
- MCCLURE S. B., PODRUG E., MOORE A. M. T., CULLETON B. J., KENNETT D. J. 2014. - AMS 14C Chronology and Ceramic Sequences of Early Farmers in the Eastern Adriatic, *Radiocarbon*, Vol. 56/3, 1019–1038.
- MCCLURE S. B., PODRUG E. 2016. - Villages, Landscapes, and Early Farming in Northern Dalmatia, *Fresh Fields and Pastures New: Papers Presented in Honor of Andrew M.T. Moore*, (ur./eds.: K. T. Lillios, M. Chazan), Leiden, 117-145.

- MINICHREITER K. 1999. - Ranoneolitički ukopi i pogrebni običaji u naseljima starčevačkog kulturnog kompleksa, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 15–16 (1998/99), 5–20.
- MIDGLEY M. S. 2011. – Early farming and the creation of community: the case of northern Europe, in: *The Dynamics of Neolithisation in Europe (Studies in honour of Andrew Sherratt)*, A. Hadjikoumis, E. Robinson, S. Viner (eds.), Oxford, 364-389.
- MONACO-ROMA A. 2011. - A simulation of farming and breeding activities: comparing the economic strategies in South East Italy Neolithic communities, *ORIGINI XXXIII*, Nuova Serie V, 61-81.
- MOORE A., SMITH J., MENĐUŠIĆ M., PODRUG E. 2007. - Project »Early farming in Dalmatia« Danilo-Bitinj 2004-2005, 2006, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. Vol. XL, 15-24.
- MOORE A., SMITH J., MENĐUŠIĆ M., PODRUG E. 2007a. - Project »Early farming in Dalmatia« Pokrovnik 2006 (Preliminary results), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. Vol. XL, 25-34.
- MÜLLER J. 1994. - Das Ostadriatische Frühneolithikum, Die Impresso-Kultur und die Neolithisierung des Adriaraumes, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, Band, 9, Berlin.
- NEUSTUPNY E. 2006. - Enclosures and fortifications in Central Europe, in: *Enclosing the Past: inside and outside in prehistory*, Harding A., Sievers S., Venclová N. (eds.), Sheffield Archaeological Monographs 15, Sheffield, 1–4.
- NOVAK G. 1955. – *Prehistorijski Hvar, Grapčeva spilja*, Zagreb.
- ORSCHIEDT J., HAUBER A., HAIDLE M N., ALT K W., BUITRAGO-TELLEZ C H. 2003. - Survival of a Multiple Skull Trauma: the Case of an Early Neolithic Individual from the LBK Enclosure at Herxheim (Southwest Germany), *International Journal of Osteoarchaeology*, 13, 375-383.
- PARKINSON A. W., DUFFY R. P. 2007. - Fortifications and Enclosures in European Prehistory: A Cross-Cultural Perspective, *Journal of Archaeological Research*, Vol. 15/2, 97–141.
- PAVUK J. 1991. - Lengyel-culture fortified settlements in Slovakia, *Antiquity*, 65, 348-357.

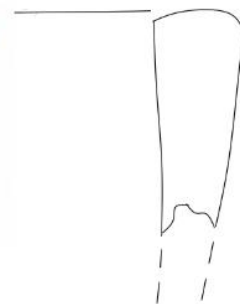
- PERLÈS C. 2001. - *The Early Neolithic in Greece, The first farming communities in Europe*, Cambridge University Press.
- PETRIĆ N. 1976. - Prehistorijske kulture Pelješca, *Pelješki zbornik I*, Zagreb, 295- 313.
- PETRIĆ N. 2004. - Kultura Gudnja i primjeri importa u neolitiku Dalmacije, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 21, Zagreb, 197-2017.
- PODRUG E. 2010. - Čista Mala - Velištak: prve tri istraživačke kampanje na nalazištu Hvarske kulture, *Diadora*, 24, Zadar, 7 - 25.
- RUNNELS C. N., PAYNE C., RIFKIND N., WHITE C., WOLFF N., LEBLANC S. 2009. - Warfare in Neolithic Thessaly: A Case Study, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 78/2 (April–June 2009), 165–194.
- SALISBURY R. B. 2012. - Place and identity: networks of Neolithic communities in Central Europe, *Documenta Praehistorica XXXIX*, 203-213.
- SPATARO M. 2002. - *The first farming communities of the Adriatic: pottery production and circulation in the early and middle Neolithic*, Trieste: Edizioni Svevo, 2002.
- SCARRE C. 1998. - Arenas of Action? Enclosure Entrances in Neolithic Western France c. 3500–2500 BC., *Proceedings of the Prehistoric Society* 64, 115-137.
- SCHWARTZ C. 1988. - The Neolithic animal husbandry of Smilcic and Nin, *Recent Developments in Yugoslav Archaeology, British Archaeological Reports*, (ur./eds.: J. C. Chapman, J. L. Bintliff, V. Gaffney, B. Slapšak), Oxford, 45-75.
- SKEATES R. 2000. – The Social Dynamics of the Enclosure in the Neolithic of the Tavoliere, South-east Italy, *Journal of Mediterranean Archeology*, 13.2, 155-158.
- SKEATES R. 2015. – Italian Enclosures, in: *The Oxford Handbook of Neolithic Europe*, Fowler, C., Harding, J., Hofmann, D. (eds.), Oxford, 780-794.
- ŠEGOTA T., FILIPČIĆ A. 2003. - Köppenova podjela klime i hrvatsko nazivlje, *Geoadria*, 8, Zadar, 17-38.
- TUNZIA A., QUERO T. 2016. - New data on the Neolithic ditches of the Tavoliere area (Apulia, Southern Italy) in: *Monumental Earthen Architecture in Early Societies: Technology and power display*, (ur/ed. : Annick Daneels), Proceedings of the XVII UISPP World Congress (1–7 September, Burgos, Spain), Volume 2 / Session B3, Oxford, 31-44.

- TAFURI M. A., ROBB, J., BELCASTRO M. G., MARIOTTI V., IACUMIN P., DI MATTEO A., O'CONNELL T. 2014. - Herding Practices in the Ditched Villages of the Neolithic Tavoliere (Apulia, South-east Italy), A Vicious Circle? The Isotopic Evidence, in: *Early farmers. The evidence of Archaeology and Science*, Whittle, A., Bickle P. (eds.), Proceedings of the British Academy 198, The British Academy, Oxford, 143–57.
- TRINGHAM R. 1971. – *Hunters, Fishers and Farmers of Eastern Europe 6000-3000 BC*. London.
- VUJEVIĆ D. 2011. - *Musterijenska kultura na istočnoj obali Jadrana*, (disertacija/PhD thesis), Zadar.
- VUJEVIĆ D., HORVAT K., 2012. – Kulturna slika danilskog naselja na Baricama, *Archeologia Adriatica*, 6, Zadar, 31-65.
- WALKER M., JOHNSEN S., RASMUSSEN S., POPP T., STEFFENSE J. P., GIBBARD P., HOEK, W., LOWE J., ANDREWS J., BJÖRCK S., CWYNAR L.C., HUGHEN K., KERSHAW P., KROMER B., LITT T., LOWE D. J., NAKAGAWA T., NEWNHAM R., SCHWANDER J. 2009. - Formal definition and dating of the GSSP (Global Stratotype Section and Point) for the base of the Holocene using the Greenland NGRIP ice core, and selected auxiliary records, *Journal of Quaternary Science*, Vol 24, No. 1, 3-17.
- WHITTLE A. 1996. – *Europe in the Neolithic: The Creation of New Worlds*, Cambridge University Press.
- WHITEHOUSE, R. D. 2014. – The chronology of the Neolithic settlements of the Tavoliere and the Ofanto valley, in: *Rethinking the Italian Neolithic*, Pearce, M., Whitehouse, R. D. (eds.) *Accordia Research Papers*, Volume 13 (2013), 57-78.

1

2

3

4

5

T. III.

1

2

3

4

5

T. IV.

T. V.

1

2

3

4

5

6

NOVI TRAGOVI NEOLITIKA NA PROSTORU SMILČIĆA

Sažetak

Neolitičko nalazište u Smilčiću nalazi se oko 2 km jugozapadno od današnjeg naselja. Prva sustavna iskopavanja proveo je Š. Batović u razdoblju od 1956. do 1962. godine. Tom prigodom otkrivena su naselja iz ranog te srednjeg neolitika, dok su površinski nalazi sugerirali postojanje naselja iz kasnog neolitika. Uslijed mnogih otvorenih pitanja o naseobinskim aspektima neolitičkih naselja, kao i njihovim međusobnim stratigrafskim odnosima, Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru, pod vodstvom prof. B. Marijanovića proveo je revizijska iskopavanja čiji je cilj bio ponuditi odgovor na barem neka od tih pitanja.

Na temelju rezultata terenskog pregleda kojim su prikupljeni površinski keramički nalazi te zračnih snimaka na kojima su uočeni obrisi negativnih elemenata, dio studenata diplomskog studija upućen je na poziciju Dugače, oko 250 m od prvotno otkrivenog naselja na Barici, kako bi proveli probno iskopavanje s ciljem utvrđivanja vrste ukopanog elementa i njegove okvirne kulturne i relativno-kronološke pripadnosti. Probnim iskopavanjem utvrđen je rov polukružnog presjeka kakvi su pronađeni i na obližnjoj Barici. Unutar kanala rova pronađeni su ulomci keramičkih posuda, životinjske kosti te pojedinačni primjerci kremene strelice i koštanog probojka. Na temelju tehnoloških i stilsko-tipoloških karakteristika keramičkog materijala rov je datiran u srednjeneolitičko razdoblje na prostoru sjeverne i srednje Dalmacije. Tako je probnim iskopavanjem na Dugačama utvrđeno kako naseobinski areal srednjeneolitičke faze naseljavanja u Smilčiću zauzima znatno veći prostor u odnosu na ranoneolitičku fazu.

Ključne riječi: srednji neolitik, danilska kultura, keramika, rovovi, Dalmacija, Smilčić.

NEW TRACES OF THE NEOLITHIC PERIOD OF SMILČIĆ AREA

Summary

The Neolithic site in Smilčić is located about 2 km southwest of today's settlement. The first systematic excavations were carried out by Š. Batović in the period from 1956 to 1962. On that occasion, settlements from the early and middle Neolithic were discovered, while surface finds suggested the existence of settlements from the late Neolithic. Due to many open questions about settlement aspects of Neolithic settlements, as well as their mutual stratigraphic relations, the Department of Archeology of the University of Zadar under the leadership of prof. B. Marijanović, conducted audit excavations aimed at offering an answer to at least some of these questions.

Based on the results of a field inspection which collected surface ceramic finds and aerial images showing the outlines of negative elements, some students were sent to the position of Dugače, about 250 m from the originally discovered settlement in Barice, to conduct a trial excavation to determine types of buried element and its approximate cultural and relative-chronological affiliation. A trial excavation determined a ditch of semicircular cross-section, such as those found in nearby Barica. Fragments of ceramic vessels, animal bones and individual specimens of a flint arrow and a bone piercing were found inside the ditch canal. Based on the technological and stylistic-typological characteristics of the ceramic material, the ditch is dated to the Middle Neolithic period in the area of northern and central Dalmatia. Thus, trial excavations at Dugače determined that the settlement area of the Middle Neolithic phase of settlement in Smilčić occupies a much larger area in relation to the Early Neolithic phase.

Key words: Middle Neolithic, Danilo culture, ceramics, ditches, Dalmatia, Smilčić.